



ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 92-93
(17421-422)

2007 чылдың
август 2,
четверг

Номерни парлалгаже
дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.00.
Садар өртээ 4 рубль.

Бойдус-биле болчаглыг эвес...

(Мөңгүн-Тайгага ийи дакпыр байырлал)

Эрткен неделяда, чугааның дорт утказы-биле, Мөңгүн-Тайга кожуунуң чону чай-хос чок бут кырынга турган. Чүл дээрге, 50 чыл бурунгаар колхоз кылдыр тургустунган, кожуунуң катап тургустунарынга үндезин болган, ам «Малчын» КУБ-туң юбилейин демдеглээринге, чаңчыл апарган «Найыралдың начыны» деп делегей чергелиг 10 дугаар эртер мөгө хурежинге белеткелдер, келген аалчыларны уткууру, ийи дакпыр байырлалдың спортчу болгаш культура хемчеглери барык кижилер бүрүзүн хаара туткан: чүңү канчалбас дээр, суурнуң ишти-даштын аян-шинчилиг кылдыр каастап, аштап-арыглаары, баш удур планнаттынганын езугаар ында-мында чаа тураскаал, дүрзү-хевирлерни тургузарындан эгелээш, тус-тус бажың-балгаттарны, аал-оранны байырлал шинчи кири аянчыды дерип алыры кижилер бүрүзүндөн хамааржып турган.

Оларның чамдызын адап-санаарга мындыг: Мугур-Аксының стадионуң капитал септелгезин кылган, ооң кирер эжинин аксында тыва кижиниң бир ынак малы — Атка тураскаал турупкан. Кызылдан барганнарның оюп эртелес орунда силерни Мөңгүн-Тайга чонунуң хүндүлээри, чалбарыры аңчыгаш — Тарбаганга тураскаал суурже ам уткуп кирир.

Ийи дакпыр юбилейге тураскааткан кожуун чергелиг эртрирп турар байырлалдың программазы июль 27-29 хүннеринге планнаттынган турган-даа болза, ооң спортчу хемчеглери бир-ийи хүн мурнап эгелээш. Бир-ле дугаарында онзалал демдеглескенниң чүве чүл дээрге, «Малчын» КУБ-туң хойжулары, сарлыкчылары колду кези аныктар бооп турар. Каяа-даа көөрге, олар даргалар дег кеттинген, хоорай, суур чурттакчыларындан ылгал чок. Шуптузу школа дооскан аныктар болгаш олар волейбол, теннис маргылдааларының киржикчилери, башкылар, эмчилер, интеллигенция-биле деңге шаңналдыг черлер дээр маргылдашкан. «Малчын» КУБ-туң бригадаларының аразына хол бөмбүүнге маргылдаага 6 команданың аразындан оолдар аразына Тоолайлыг сумузунуң «Кашпал» командазы, уруглар аразына «Малчынның» №2 бригаданың командазы шылгарган. Нитизи-биле спортчу хемчеглерге 400 ажыг спортчулар киришкенин кожуун чагырганың спорт комитетиниң даргазы Андриан Шөмбүл демдеглээш.

Мугур-Аксының каас-шиник дериттинген Культура бажыңына июль 28-те эрткен «Малчын» КУБ-туң 50 чылынга тураскааткан байырлыг хуралды кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы, кожуун баштыңы Ш.И. Намы ажыткаш, «Малчын» КУБ-туң удурткучу Ч.М. Ооржакка илеткел кылгыры-биле сөз берген. Чодураа Мөңгевна юбилейге тураскааткан илеткелинге баштай колхозтун, оон совхозтун, ам күрүнениң тускайлаң бүдүрүлгезиниң чартык чүс чыл хөгжүлдезиниң төөгүзүңге, аңаа ажылдап чораан удурткучуларның, мурнакчылар-

ның аттарын адап, оларның бүдүрүлгенин тус-тус үе-чадаларда бурунгаар депшилгезинге үлүг-хуузу сактып, онзалал демдеглээш болгаш түңнелинде бөгүнде мурнакчыларынга шаңналдарны тывыскан. Ол ышкаш байырлыг хуралга кожуун чагырганың даргазы **Сандро Өргеевич Салчак** чүве чугаалааш, «Малчынның» нити кожуунуң хөгжүлдезинге кандыг салдарлыг, үлүг-хуулу бооп турарын айтыптышаан, ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга кожуун чагырганың мурнундан байыр чедиргеш, хоочуннарга, мурнакчыларга шаңнал-макталдарны тывыскан. Кожуунда билдингир удуртуп болгаш хөй-нитиде ажылдарга идепкейлиг ажылдап чораан **Ооржак Очур-оол**, күш-ажылдың хоочуну, ТР-ниң алдарлыг зоотехниги **Кара-кыс Чүлдүм** болгаш чалаткан аалчылардан хөй кижилер байыр чедиришкениң сөстери чугаалап, белек-селектерни сунган. Чижээ, Убса-Нур аймактың төвү Улаангом хоорайның чагырыкчызының ораалакчызы Сум кожуун чагыргазына Чингис-Хаанның хевисте аргаан портредин белекке сунгаш, ону хүлээп алган Сандро Өргеевичге Чингис ышкаш өде-чара болунар деп баштактанган, «Малчын» КУБ-туң директорунга аъттар оъттаан хевисти тыпсып тура, ажыл-агыйның чылгы малы көвүдезин-не деп йөрээш. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик кожууннарның, Ак-Довурак хоорайның чагыргаларының даргалары Владимир Монгуш, Иван Идам-Сүрүн, Михаил Кызыл-оол олар тус-тузунда байырын чедиргеш, каттыштырган акша шаңналын «Малчын» КУБ-туң директорунга бергеш, конторазынга компьютер садып алырын күзээш. «Малчын» совхозка хөй чылдарда директорлаан, ооң экономиказынга улуг салышкынны кириген, амгы үеде ук кожуундан Төлээлекчилер палатазының депутады, «Россельхозбанк» ААН-ниң Тывада девискээр салбырының удурткучу С.Х. Монгуш мурнундагы кады ажылдап чорааннарынга изиг байыры чедиргеш, бодунуң өмүнээзинден хөй санныг белектерни тывысыптышаан, ажыл-агыйы, саң-хөө-даа талазы-биле тургустунуп келир айтырылгарга дуза чедиреринден чажам дивезин бүзүрүткен. Ол өглер делгелгезинге спонсорлаарын аазааш, шылгаран өггө моол угулзалыг ширтектерни, кидистерни берген.

Бойдус-биле болчаглыг эвес, июль 28-те вертолет-биле уждуп келген ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол агаар дугалыр хире булат диргели бээрге, стадионга чылынган чон-биле кыска ужуражылга эртиргеш, дедир ужуп чоруур ужурга таварышкан. Ол-ла хүн 64 анык мөгениң хурежин көргөнер сыылаан хаттын көдүргөн элезин-довураан тоовайн «аарыкчылааннар». А даартазында, июль 29-та, «Найыралдың начыны» чурттар аразының мөгө хурежи болгаш аът, шары чарыштары болур-болбазының кырынга турган: дүүн кезээзинден диргелген, хирээнен дээр даң бажындан бирде тө кудуп, бирде дымырадып турда сагыш кара-

рар. Ынчалзажок чер-чурттуңуң кады-ширин агаар-бойдузунче сагыш салбастаан мөңгүн-тайга-жылар аът, шары (сарлык) чарыштарын эгелээш. Сарлык шарыларының чарыжына 9 шарыны, оларның аразына бир хайнакты 2,5 км хемчээлге салган. Ооң түңнелинде өскелерин мурнай стадионга Роберт Демчиктин Айдас Доскаарга мундурган «Далбыш» деп шолалыг шарызы келген. Шарылар дериг-херексели дээр мактал-шаңналды Шолбан-оол Лама алган.

«Найыралдың начыны». Июль 29-та 12 шакта эгелээр дээр маргылдаа дээрнин эршээл кылып, аязырын манап турда, пат боорда 5 шак үезинде эгелээш, стадионнуң бир чартыын куду суг шаагайны агып чыдар, бир талазында дөнелчек байдалдыг черже тук чагызын көжүргөн, ону долгандыр мөгелерни хүрештирип, девиткен. Республиканың 7 кожууннарындан, Моолдун Убса-Нур аймактан мөгелер, нитизи-биле ынча делегациялар келгенин айтып каалыңар. Ачыр-дачыр сегиржип алышкынарның түңнелинде бири-дөрткү черлерге республикада билдингир мөгелер үнген: **Андрей Хертек** (Сүт-Хөл), **Оппанас Семис-оол** (Чөөн-Хемчик), **Маадыр Монгуш** (Кызыл), **Эрес Кара-Сал** (Чөөн-Хемчик), а республика чергелиг маргылдааларга хүрежи чораан мөңгүн-тайгажылар шаңналдыг черлерге кирбейн барган. Ынчалзажок ооң мурнунда хүнде эрткен анык мөгелер хурежинге Россия чергелиг хостуг хүрешке шаңналдыг черлерге сөөлгү чылдарда доктаамал үнүп келген өвүржү **Алексей Монгуш-биле Аяс Кула** үжүрүлүшкен. Маңаа тус-тус шаңналдарны адап-суравас бодадым. Шаңналдар маргылдаа бүрүзүнге шылгарган кижилерге черле хомудал чок болган боор. Көрдүнгөн шаңналдардан аңгыда, спонсорлар база тыпсып-ла турду. Оолдар аразында 20 км-ге, уруглар аразында 15 км-ге чадаг чарышка тилекчилерге шаңналдар тыпсырга, олар стадионну долгандыр маңнаптарга кроссовкалары агаарнаар, ам-даа 20-30 км-ге салыптар болза, шыдаар хире де. Аңаа база аалчылар бедик шаңналдыг черлерин алгылаан. Хол бөмбүүнге эр улустун 9, херээженнерниң 6 командазы маргылдашкан. Маңаа харын мөңгүн-тайгажылар адын сыйлаан. Эр улус аразына **Өвүрнүң Чаа-Суур** командазы ийиги черже үнгөн. «Меңгилер даңгыназы» деп чараш-тывынгыр кыстар маргылдаазы, теннис маргылдаазы дээр, көрүкчүлерни, аалчыларны сонургадыптар хемчеглер эрткенин чүмле айтып каалы. Адак соонда демдеглескенниң чүве чүл дээрге, стадион иштинге чап-чаа кылган үш өгнү тиккен турган. Ол дээрге эн бедик көргүзүлгү болган малчыннарга: хойжуларга, өшкү, сарлык кадарчыларынга шаңналдар-дыр. Оларны хойжу **Олег Кылын-оолович Чыдым-оол** (төрүүр 390 баш хоондан 525 ураганны), өшкү кадарчызы **Арна Лопсан** (100-тен 120 анай), **Кежик Хомушку** (100 баш сарлыктан ынча бызааны чидирг чокка алган) оларга тывыскан.

Мижит-оол СААЯ.
«Шынның» тускай корр.

Айыткалды номчуп ора...

СЕТКИЛИМГЕ ТААРЫШКАН

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун Тыва Республиканың Улуг Хуралына Айыткалын кончуг кичээнгейлиг номчуп көрдүм. Мурнуку чылдарның айыткалдарындан ылгалдыг болду. Кол кичээнгеи экономика айтырыгларын шитпирлээринче угландырган-дыр, тодаргайлаарга, республиканың социал экономиказын дүргөн хөгжүдерде чүңү кылырын тодаргай айыткан-дыр, ол мээр сеткилимге таарышкан.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче сагышты салганы кончуг чөптүг. Чазак көдээни сайзырадырынче көрнү берген чүве болганда, суурларның социал экономиказын хөгжүдер, чаагайжыдылганын экижидер, аян-шинчилиг болдурар, корум-чурумну быжыглаар, чурттакчы чоннуң чогулгалыг амыдырап-чурттаарына таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглери алза эки деп бодум хуумда санап турар мен. Көдээ суурларда байдал амгы үеде дыка берге: радио ажылдавастан, телефон харылзаазы чок, оруктар багай болгаш оонда өске. Чыраа-Бажы суур төп

оруктан чүгле 6 км черде турар, ол орукту асфальтылаар, Чыраа-Бажы хемни кежер көвүрүг тудар дугайында айтырыгы чурттакчы чон хөй удаа тургузуп келген, делеглер күүсеттинмээн.

Ш.В. Кара-оол Айыткалынга электри энергиязының дугайында чугула айтырыгны көдүргөн. Амгы үеде ол чокта чүү-да бүтпес. Ооң күчү-күжүн улгаттырары чугула болуп келген. Бистиң Чыраа-Бажы суурда электри шугуму шөйген чагыларның дөзү ирип, эргижирээр, оларны дүргөн солууру эргежок чугула болуп турар. Мону шитпирлээр хемчегни суму чагыргазы алып ужурулуг. Чазактың моон соңгаар чорудар ажыл-чорудулганын деткип турар мен, салдынган сорулгаларны чедишкенин боттандырары кижилер бүрүзүнүң онаашкан ажылын ак сеткилди күүседиринден улуу-биле хамааржыр болгай. Ынчангаш чаңгыс чер-чуртугларым эки ажылдаарына идегеп турар мен.

Кара-Сал ООЛАК.

Чөөн-Хемчик кожуун,
Чыраа-Бажы сумузу.

«НААДЫМ-2007»

Тыва Республиканың Чазаа «Республика Хүнүн база малчыннар байырлалы «Наадым-2007»-ни байырлаар дугайында» доктаалды июнь 27-де хүлээп алган.

Доктаалда көрдүнгени-биле бо чылын Республика Хүнүн база малчыннар Наадымы Кызыл хоорайга август 15-16 хүннеринде болуп эртер. Наадымга дириг малдың уксаазының аайы-биле делгелге-ярмарка, «Эң эки өг-2007», «Машина-биле саалда чорудар эң эки оператор», «Эң эки национал чем», аът кудуруундан чеп эжериниң, аътты каастаарына, ширтек салырынга дээр ышкаш республика чергелиг мөөрейлер болур.

Ам болур Наадым эрткен чылдарга көөрге, улуг уткашынарлыг, хөй киржикчилиг болурун организаастыг комитеттиң кежигүннери санап турар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыдының албан-хүлээлгелерин түр күүседириниң дугайында

1. Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыдының албан-хүлээлгелерин түр күүседирин Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыдының ораалакчызы **Биче-оол Чадамбаевич Ооржакка** дагыыр.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден күштүг бооп кирер.
Кызыл хоорай 2007 чылдың июль 27 №129

А.К. Ооржак дугайында

1. Александр Калдар-оолович Ооржакты Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарның болгаш өске-даа техника хевирлериниң байдалының техниктиг хайгааралының талазы-биле албанының удурткучу албан-дужаалындан оон бодунуң дилээш езугаар хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден күштүг бооп кирер.
Кызыл хоорай 2007 чылдың июль 27 №130

Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң байдалының техниктиг хайгааралының талазы-биле күрүнө албанының удурткучу дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 2 кезээниң «3» пунктунга дүүштүр Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң байдалының техниктиг хайгааралының талазы-биле күрүнө албанының удурткучу албан-дужаалына **Эдуард Эник-оолович Дагба-Ламаны** томуйлаар.

Кызыл хоорай 2007 чылдың июль 30 №131

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

БУРУНГААР КӨРҮШ-БИЛЕ

Ажылчын будурлугеде

Республиканың чийк үлетпүрүнде бир көскү черни «Кызылдың дааранылга фабриказы» күрүнениң каттышкан будурлугеги ээлеп турар. Чуртта тургустунуп келген экономиктиг байдалга дүүштүр алырга, чийк үлетпүрүнүң будурлугелеринге чижилгени ажып эртери ындыг-ла белен эвес болуп турар. Чүге дээрге, кайда-даа сайгарлыкчыларның кол сайгарып турары барааны идик-хеп аймаанга хамаарып турары билдингир-ле болгай. Ынчангаш рыноктуң негелдезинге дүүштүр ажилдаары, чийк үлетпүрүнүң ажилдакчыларындан кончуг тывынгыр-сагынгыр чорукту негеп турар.

«Кызылдың дааранылга фабриказы» күрүнениң каттышкан будурлугеги рыноктуң кончуг берге чылдарында буураашкыга таварышкан будурлугелериниң бирээзи турган. Мооң мурнунда турган Үлетпүр яамызы бо будурлугени катап тургузуп, улуг ажилды кылып чоруткан. Ам фабриканы каш чыл улаштыр Мерген Ширин-оолович Очур удуртуп турар. Боду аныяк-даа болза, кончуг шимченгир, ырак көрүштүг, улуг сорулгалгы удуртукчу-дур деп, ооң биле чугаалажып оргаш эскердим.

Фабрикада бо хүнде ниити байдал багай эвес. Будурлугеде 40 ажыг ажилчыннар доктаамал ажилдап турар. Бо чылдың бирги чартында 2000,0 муң рубльдин барааныг продукциязын будурлуп үндүрген, 1403,0 муң рубльдин продукциязын чүдүрүп чоруткан азы садып-сайгарган. Ниити орулгазы 1683,0 муң рубль. Ынчалза-даа будурлугениң чарыгдалы 1869,9 муң рубль азы өскээр чугаалаарга, фабрика бо чылдың бирги чартында 186,6 муң рубль карылгалыг ажилдаан.

«Кызылдың дааранылга фабриказы» күрүнениң каттышкан будурлугезинде ниити байдалга хамаарыштыр ооң директору

Мерген Ширин-оолович Очур мынчаар чугаалады:

— Фабрикада ниитизи-биле 40 ажыг ажилчыннар ажилдап турар улуг будурлугелериниң бирээзи. Материалдар-биле хандырылгавыс ындыг-ла эки эвес, ону колдуунда Москвадан, Красноярскиден садып алыр-дыр бис. Ынчангаш бистиң будурлуп үндүрүп турар барааныг продукциявыстың өртээ улуг бооп турар чылдагааны ында. Ындыг болганындан, саарылга ындыг-ла дүрген чорувайн турар.

Бистиң фабрикавыста тыва хелтиң чаа хевирин чогаадып тургузар талазы-биле технологтар багай эвес ажилдап турар. Бистиң эң-не шилиттинген барааннарывыс Сибирь болгаш Россия деннедиг делгелгелерге болгаш конкурстарга киржи, шаңналдыг черлерни ап келген. Кол-ла сорулгавыс — бар турган курлавырларны ажылга тургаш, будурлугениң орулгалыг ажилдаарын чедип алырынче угландырып турар бис. Ол талазы-биле бистиң дериг-херекселивис четчир, аргадуржулгавыс-даа бар. База бир кол кичээнгейивисти будурлуп үндүрүп турар барааныг продукциявыстың шынарынче угландырып турар бис. Ол талазы-биле садып алыкчылардан-даа, чагыкчылардан-даа чангыс хомудал бо чылдарда кирбээн.

Дарааныр цехтин делгемин чүү дээр боор. Шынап-ла, ында тургузуп каан машиналар шупту чаа. Аргыыр, дараар дээш, сөөлгү үениң негелдези-биле кылдынган кандыг машиналар чок дээр боор. Бо фабрикада күрүнө чагы салдынган-даа болза, оларның туду санажыптар акша-хөреңгизи чок болуп турары хомуданчыг.

Фабрикада саң-хөө байдалы нарын-даа турар болза, оларның ажилчыннарын ажил төлеверинде өрөзи чок. Ажилчыннарын айдан ортумак ажил төлевири 3810

рубль. Чылыг, чырык өртөөн үезинде төлеп турар. Колдуунда электри-биле ажилдаар болганда, энергия чарыгдалы будурлугеде улуг болуп турары билдингир.

Саң-хөө байдалы нарын-даа турар болза, олар банкыдан чээли албайн, Чазактан акша-хөреңги дилемейн боттарының хөреңгизи-биле сайгарлып турарын Мерген Ширин-оолович база чугаалап орду. Ону фабриканың келир үезинче улуг кичээнгейин салып турар удуртукчунуң бирээзи деп чугаалап болур. Чоокку үеде фабриканың салбырларын кожуннарга ажыдарын планнап турар. Кончуг чөптүг айтырыгы Мерген Ширин-оолович көдүрүп турар. Ол бир талазында, көдээ чурттакчыларга улуг социал деткимче болур, ийи талазында, ажил чок көдээ черлерге ажилчын олуттар тургустунары билдингир. Удуртукчунуң көдүрүп турар планын кожун чагырга даргалаарының деткири күзөңчиг.

«Кызылдың дааранылга фабриказы» күрүнениң каттышкан будурлугезинде колдуунда шупту херээжен кижилер ажилдап турар. Бо хире хей херээжен чончун ажилдап турар будурлугезин буураашкыга таварыштырбас дээш, Мерген Ширин-оолович хей-ле ажилды кылып, улуг сорулгаларны салып алган турар кижилер болду. Кыдат, Моол-биле садыг харылзаанын тударын көрүп турар, ол талазы-биле чугаалажышкыннарын чорудуп эгелей берген.

Чийк үлетпүрүнүң продукциязы дээрге-ле, амыдыралга эргежок чугула идик-хеп дээш, өске-даа чийк арга-биле будурлуп белеткээн херегел барааннары болгай. Чийк үлетпүрге чончун херегелдин долзу-биле хандырырга чоокку девискээрлер болгаш даштыкы күрүнелер-биле арга-дуржулга солчулгазы, кады ажилдажылгалар эргежок чугула болуп ту-



Даараныкчы Лидия Курочкина.



Кызылдың дааранылга фабрикасында шевер даараныкчылар Зинаида Салчак, Елена Аракчаа.

рар. Бир эвес бо ажилды кончуг идепкейлиг чорутпас болза, республикада амгы үеде тургустунуп келген чижилгени ажып эртери ындыг-ла белен эвес.

Ынчалза-даа фабриканың будурлуп үндүрген барааныг продукциязының шынарын алгаш

көөр болза, сайгарлыкчыларның садып орап дашты чаагай бараанын канчап денээр боор. Мону садып алыкчы кижиле эскерип каап болур.

Сергей ХЕРТЕК,
Василий Балчий-оолдун тырттырган чуруктары.

Амыдыралга база кайгамчык будуштүг кижилер таваржы. Оларның мезү-шынарын, эвилең-ээлдек аажы-чаңын кижилер магадап ханмас. Ындыг кижилер каяа-даа чорааш топтуг-томааныг сөс-домаа-биле улуг, биче кижилерниң сеткил-сагыжынга чылыг сактышкынны арттырып каар. Олар ажил-ишчи чоруу, дузааргак, хүндүлээчел чаңы-биле долгандыр турар улустуң кичээнгейин дораан-на туду бээр. Амыдыралга ынак, ажил-ишке кежээ, шалыпчы, амгы рынок харылзааларының негелдези-биле чурттап чоруур хүннүң маадырларының омур-хевирин ындыг болбас аргажок. Оларның бирээзинге кастыктар хыраалаар туржук, борбак баштарда ак хар дүжүп, акыйш бергенивиске чедир бурунгу оюншыдыраа ойнап келгенин хейге билдингир, билдинмес шыдыраачы эжим, өнчүүм Т.Ч. Кууларның намдар төөгүзү-биле номчукчуну кысказы-биле таныштырайн.

Улустуң чогаалчызы К.Э. Кудажының чеченчиткен сөстери-биле алырга, «бичии-бичии ижи каап», бирде-бирде бижий-даа бээр эргим чонунга эвилең чымчак, уян сеткилдиг-даа бол, ундаравас эр-ле болгай. Ол бо хүннерде 65-ти ажа халааш, 70 арттын бединче, чөлээш тыртып үнүпкен. Шагдан тура, таныыр, чаңын билер болгаш шала чөрүү бызаа дег могаттынып буурай-даа бээр эскерер чордум.

Уругларның эң бичинизи, өгбүлениң өске ажи-төлүндөн арайылгалдыг эрге-чассыг. Чоргаарымаар болганы-биле аажы-чанда чамдык эскиттер ынчаар көстүр чадаас.

КИЖИ ТӨЛҮ ТӨӨГҮЛҮГ

на доозукчу кежээниң эртенинде амыдыралдыг хуу колдуг каалама улуг оруунче бот-тускайлаң кирипкен. Ол-ла чылын Красноярскиниң политехниктиг институтунче экзаменнерни чедишикинниг дужаап алган. Красноярскиге беш чыл студентилээш, инженер-механик мергежилдин дипломун холга алган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттын ынчангы директору Ч.Д.Б. Ондар 1967 чылдың доозукчунун хамыкты мурнай «кудалап» каалкан болган. Та канчап билип алганы ол чүве институтче албан бижини чоргускаш, хуваалда езугар Хабаровскиниң бир заводунче бүрүткөп каан инженер-механикти Ак-Довуракче чалап эккелген. Ынчан Тывага тус черниң специалистери чедишпейн турган.

Дараазында даргалаашкын-

нары 1980 чылдарның төңчүзүнде бажы бедик Бай-Тайгадан эгелзэн. 1987 чылда кожуннун автобудурлугезиниң директору. 1990 чылдарның рынок реформазы, хуужудулга кидин түлүк өөскүп чорда, кожун девискээринге «Кутча» хуу будурлугени ажиткаш, үениң чалгызы-биле саарлыкчы ажилды шилип ап, тараабыдаа, мал-маган ажаап өстүрүп кирипкен. Автовокзалды хуужудуп, арат чонга ачы-буян ажык-дуза чедирип, ажил чоктарга хей санныг ажилчын олуттарны тып, идик септээр, хеп даараар цехтерни тургузуп, аш-чем садар, чемненир черлерни рынок негелдезинге дүүштүр кылып будурган.

Чаш-оол оглу Тадар-оолдун допчу намдарын долгандыр арак сайгарып көөрге, удуртуп-баштаар ажилдарга улуг организакчы, байлак дуржулгалыг, бажы каткан каадыржаан специалист болуп турар. Ырма сынчыг рынок харылзааларының саавыр дүрүмнерин ыяк шингээткен, үениң негелдезин езугаар сагынгыр-тывынгыр сайгарлыкчы база болу бээр.

тарынга аныянда дег эргеленчип, эп-найыралдыг, эш-эжинге эмек-демек болуп аас-кежиктиг эки чурттап, сөглээн сөске шынчы хевээр арткан. Олар амыдыралдың аар чүбүгүн денге аргажып, дажыг хем дег мөөрөп шурай-даа бээр чуртталганың шылгалдазын шыдап эрткен чангыс хемениң ээлери-дир. Куулар уктуг кижилер болгаш эжеш куу куштар дег Чаш-оол оглу Тадар-оолдун ындыг салымныг болганы ол ыйнаан. Амыдыралдың чаялгазын кым-даа чая басып шыдавас.

Ишти-хөңнүн билчип алган инженер-механик биле шүүгү ажилдакчызының идегели, бүзүрели, ынакшылы амыдыралдың кадыг-берге оруктарына торулбаан. Бо өг-бүлө 3 ажи-төлдүг. Оларның ийизи оглу Херел биле Алдынай юристер.

Т.Ч. Кууларның өг-бүлөзи 2000 чылда Кызылга көжүп келгеш, ажи-төлдүн уругларын, уругларының уруглары уйнуктарын хайгаарап, карактажып, амыдыралына өй мал-маган өстүрүп берип, хүндүлүг дыштанылгада олурар.

Тадар-оол Чаш-оолович бодунуң 65 харлаан юбилейинге тураскаадып, республика чергелиг шыдыраа маргылдазын төк кээп дүшкен чери Баян-Талага дөргүлтөрөл, чоок кижилериниң аразынга эрттирерин планнаан. Ук мөөрей август 3-4 хүннеринде болуру көрдүнгөн. Шаңналдар арбын болгаш четчир.

Чемпионнун шаңналы безин аажок улуг. Иртыкына шаалда беш муң рубль. Сески черге чедир шаңнаар. Тускай шаңналдар база бар. Рынокка сый бастырбас байшыдалдыг, балдыр быжыг чурттаарының тодаргай херечизи бо ышкажыл.

БУРУУЛУГ БОЛДУМ, ОРЛАН!

2007 чылдың июль 24-те №86 «Шын» солунга «Меңээ хомуданчыг-дыр» деп материал үнген. Ында «Убса-Нур ыйгылаажы» запеведниктин егери Орлан Монгуштуң ажилының дугайында бижип турар. Чагаа чырыкче үнген соонда, Орлан Монгуш боду редакцияга чедип келгеш, чагаада бижиттинген материалдар шын эвес дээрзин тайылбырлап чугаалады.

Чагааны бижээн автору Ховалыг Эрес-оол Саспык-оолович, адресин Дача, 68 дугаарлыг бажы деп бижип каан. Орлан Монгуш бо кижиниң боду-биле ужуражып, чугаалажыр дээш чеде бээрге, ол бажында ындыг кижилер чурттавайн турар болган.

Ишти хирлиг, кончуг кара сагыштыг кижилер чурттап чоруур боор-дур. Анаа-ла ажилдап турган аныяк кижиниң адын баксырадып, хей меге, шын эвес барымдааларны кирип тургаш, хейге бижээни хомуданчыг. «Бир эвес дээш бо бижээн чүүлүм шын эвес дээр болза, дораан солунче бижичер. Мен оон тода кылдыр чырыдар мен» деп автор бижип каан боорга, чырыкче үндүрген мен.

Ак сеткилдиг ажилдап чораан Орлан Монгуштуң адынга шүгүмчүлөдиг меге материалды үндүргеним дээш, Орланга буруумну миннип ор мен. Редакцияның уставында болза, айыттыган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылгалы дээш авторлар боттары харылаар деп дорту-биле бижип каан болгай. Ынчангаш бистиң талавыстан бо автор бижээн адресинде чурттавайн турар болганда, иштики херектер органын таварыштыр дилеп-тывар айтырыгны тургузар мен.

Сергей ХЕРТЕК,
үлетпүр килдизиниң редактору.

Даңзы САЛЧАК,
журналист.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн тыртар талазы-биле ап чорудар хемчеглер талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияны тургузар дугайында

2007 чылдың март 28 Кызыл хоорай №406

Россия Федерациязының Үндүрүг кодекзинин 2-ги кезээниң 362-ги чүүлүнге дүүштүр, 2007 чылда транспорт үндүрүүн үезинде болгаш долузу-биле төлээр сорулга-биле автотранспорттун, боду маңнаар машиналарның болгаш өске-даа техниканың санын шүүштүрери-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн тыртар талазы-биле ап чорудар хемчеглерниң талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияны тургузар.

2. Капсырылганы бадылаар; 2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.МОНГУШ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың март 28 № 406 доктаалы-биле бадылаан

В.С.Монгуш — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының хүлээлгезин күүседип турар, даргазы;

Н.О.Даңзы — Тыва энергетика, транспорт, харылзаа болгаш орук ажил-агы-йының сайыдының оралакчызы, даргазының оралакчызы;

Н.Т.Салчак — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының оралакчызы, даргазының оралакчызы;

И.Б.Олчанмай — Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының бюджет орулгазы болгаш үндүрүлгелер политиказы килдизинин начальниги, секретары;

О.О.Бады — Тыва Республиканың Чаргы чарар судьяларның ажил-чорудулгазын камгалаар болгаш күрүнениң нотариальдыг контролалар талазы-биле агентилелдин директору;

Н.К.Балуев — күрүнениң автоорук хайгааралының Тыва Республика талазы-биле Эргелелиниң удуртукчузу (чөпшээрешкени-биле);

В.И.Лавриненко — көдээ ажил-агыг болгаш аш-чем сайыды;

М.У.Монгуш — Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының орук

тыртар талазы-биле ап чорудар хемчеглерниң талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияның составы;

2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн тыртар талазы-биле ап чорудар хемчеглерниң талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияның дугайында Чурум.

3. Тыва Республиканың Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилел бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдын контролюн Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының экономика, саң-хөө болгаш адырлар хөгжүлдезинин эргелелинге дагзыр.

шимчээшкениниң айыыл чок чоруунун Күрүне инспекциязының эргелелиниң информтастыг технология килдизинин эргелечизи (чөпшээрешкени-биле);

С.К.Ондар — Кызыл кожуунун чагырга даргазы (чөпшээрешкени-биле);

Б.Ч.Ооржак — Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агы сайыдының оралакчызы;

В.О.Ооржак — улутпур сайыды;

С.Ч.Сат — Кызыл хоорайның мэринин оралакчызы (чөпшээрешкени-биле);

Л.К.Салчак — Тыва Республиканың Садыг, амыдырал хандырылга болгаш сайгарлыкчы ажилды хөгжүдөр сайыды;

А.К.Ооржак — боду маңнаар машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлеринин байдалы дээш Тыва Республиканың албанының удуртукчузу;

А.Д.Сарыглар — суд приставтарының Федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле кол суд приставы (чөпшээрешкени-биле);

С.А.Смирнов — Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу (чөпшээрешкени-биле).

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың март 28 № 406 доктаалы-биле бадылаан

2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн тыртарынга ап чорудар хемчеглер талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияның дугайында ЧУРУМ

I. Ниити чуул

1. Тыва Республиканың девискээринге транспорт үндүрүүн тыртар талазы-биле автотранспорт херекселдеринин, боду маңнаар машиналарның болгаш өске-даа техниканың санын тодарадыр болгаш тыртар талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияны (моон соңгаар-Ведомстволар аразында комиссия) Тыва Республиканың Чазаның чанынга тургузар.

2. Ведомстволар аразында комиссияның составын Тыва Республиканың Чазаның доктаалы-биле бадылаар.

3. Ведомстволар аразында комиссия бодунуң ажил-чорудулгазынга Россия Федерациязының Конституциязын, Тыва Республиканың Конституциязын, Россия Федерациязының хоойлуларын, Россия Федерациязының Чазаның болгаш Тыва Республиканың Чазаның доктаалдарын болгаш айтышкыннарын, а база бо Чурумну удуртулга болдулар.

4. Транспорт үндүрүүн тыртар болгаш хүлээп алган хемчеглер талазы-биле ажилдар чорударынга Ведомстволар аразында комиссияны шийтири кол үндезини болур, а база Тыва Республиканың республика бюджетинче өрелерни тыртарынга.

II. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазының кол угланышкыны болгаш эрге-хүлээлгези

5. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазының кол угланышкыны болза;

-яамыларның болгаш ведомстволарның күрүне эрге-чагыргазының федералдыг девискээр органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының автотранспорт техниказының, боду маңнаар машиналарның болгаш өске-даа техниканың санын тодарадыр болгаш шүүштүрер талазы-биле ажил-чорудулгазын дүүштүрери;

-Тыва Республиканың девискээринге транспорт үндүрүүн тыртар хемчеглерни

алыр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының хуралында, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарындан, Тыва Республика талазы-биле федералдыг девискээр органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, организациялардан болгаш бүдүрүлгелерден келген информацияны үндезилеп саналды кириер;

-Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарындан, Тыва Республика талазы-биле федералдыг девискээр органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, организациялардан болгаш бүдүрүлгелерден бүзүренич эвес информация-биле болгаш четпестерни эдер талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның хуралында саналды кириер;

-Тыва Республиканың республика бюджетинче транспорт үндүрүүн үезинде төлөвез фактыларны Ведомстволар аразында комиссияның хуралында чугаалажыр болгаш орта дүүштүр шийтирни хүлээп алыр.

6. Ведомстволар аразында комиссияның эргези;

-Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазын боттандырып чорударынга эргежок чугула документилерни болгаш материалдарны Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарындан, Тыва Республика талазы-биле федералдыг девискээр органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарының эрге-дужаалдыг кижилерин, а база эксперттерни чалап алыр;

-оларның ажил-чорудулгазын хамааржып турар айтырылгар талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары, Тыва Республика талазы-биле

федералдыг девискээр органнары, тус чер бот-башкарылга органнары-биле кады ажилдаар;

-транспорт үндүрүүнүн талазы-биле өрелерни төлөттүрер сорулга-биле өрелиг бүдүрүлгелер, а база хуу кижилер-биле ажилды чорудар;

-Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының орук шимчээшкенинге айыыл чок чоруктун Күрүне инспекциязы, Россия Федерациязының Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели, боду маңнаар машиналарның болгаш өске-даа техниканың хевирлеринин байдалы дээш техниктиг хайгааралының Тыва Республиканың албаны-биле транспорт техниказының санының баазалыг медээлери-биле аразында шүүштүрүлгени чорутканын сайгарып чугаалажыр;

-транспорт үндүрүүнүн талазы-биле өрелерни тыртарын талазы-биле чоруткан ажилдарының дугайында суд приставтарының Федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң информациязын дыңнаар.

III. Ведомстволар аразында комиссияның ажилын организаастары

7. Ведомстволар аразында комиссияның ажилын амгы Чурумга дүүштүр организаастар.

8. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазының материал-

техниктиг хандырылганы Тыва Республиканың Чазаның Аппарады боттандырат.

9. Ведомстволар аразында комиссияның даргазы;

-Ведомстволар аразында комиссияның хуралын чыылдырар болгаш эрттирер;

-Ведомстволар аразында комиссияның кежигүннеринин аразында эрге-хүлээлгезин хуваар;

-протоколга ат салыр.

10. Ведомстволар аразында комиссияның хуралын ай санында доктаамал үндезинге эрттирер. Эргежок чугула таварылга тургустунуп келгенде, ээлчег чок хуралды эрттирер.

11. Ведомстволар аразында комиссияның хуралының протоколун секретарь чорудар. Ведомстволар аразында комиссияның организациялар, бүдүрүлгелер талазы-биле чугаалашкан айтырыгларын, хары-салгалыг кижилерни болгаш күүседир хуу-саазын протоколдуң шийтиринге айтыр.

12. Ведомстволар аразында комиссияга чугаалашкан айтырыгларның информациязын алырда, Россия Федерациязының информация, информатизация болгаш информация камгалалының дугайында хоойлужудулгада көрдүнгенинге дүүштүр ажылгап болур.

13. Ведомстволар аразында комиссия бодунуң ажил-чорудулгазының дугайында Тыва Республиканың Чазанга дыгнадыр.

Тыва Республиканың Чазаның доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар болгаш контролдан уштур дугайында

2007 чылдың апрель 3 №425 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. № 1 капсырылгага дүүштүр ону боттандырыры-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның доктаалдарын контролдан уштур.

2. № 2 капсырылгага дүүштүр ону

боттандырыры-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды база күжүн чидирген деп хүлээп көрдүнген доктаалдарның кезээн «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы А.БРОКЕРТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың апрель 3 №425 доктаалы-биле бадылаан

Контролдан уштур Тыва Республиканың Чазаның доктаалдарының даңзызы

№ доктаалдың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контролду боттандырып турар эрге-дужаалдыг кижинин ады	
1	2	3	4	
1999 чыл				
1.	812	14.9	Тудугнуң септелгезин чорударынга ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызынга акша-хөреңгини тускайлап бээр дугайында	А.Т.Коңгар
2.	814	14.9	ТАР-ның Россияның составына киргениниң 55 чыл юбилейинге тураскааткан, «Сылдысчыгаш» сеткүүлдүң тускай байырлал үндүрүлгезин акшаландырат дугайында	О.Б.Оюн
3.	835	21,9	ТАР-ның Россияның составына киргениниң 55 чылынга тураскааткан культура-массалыг хемчеглерни акшаландырат дугайында	В.С.Чигжит
2001 чыл				
4.	722	5.6.	2001 чылда федералдыг адресстиг инвестиция программаны боттандырырынга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
5.	970	31.7	2001 чылда федералдыг адресстиг инвестиция программаны боттандырырынга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
6.	1113	23.8	2001 чылда федералдыг адресстиг инвестиция программаны боттандырырынга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина, В.О.Ооржак
7.	1129	28.8	2001 чылда федералдыг адресстиг инвестиция программаны боттандырырынга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
8.	1220	25.9	Федералдыг адресстиг инвестиция программаны боттандырырынга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
9.	1372	27,11	2001 чылда федералдыг адресстиг инвестиция программаның талазы-биле Кызыл хоорайда коммунал ажил-агыг объектилеринин тудуунга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
2002 чыл				
10.	397	1.7	2002 чылдың июнь 10 №15 Кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынга болгаш аңаа деңнештирген черлерге продукция (барааннарны) сөөртүп чедиреринге, күрүнениң саң-хөө деткимчезинин фондуздан акша-хөреңгини хуваар талазы-биле саналдарны ажилдап кылыр талазы-биле ТР-ниң Чазаның комиссиязының шийтирин бадылаар дугайында	Л.К.Салчак
11.	609	21.8	Кызыл хоорайда аэровокзалдың тудуунга федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
12.	738	11.10	«Россия Федерациязының регионнарының социал-экономиктиг хөгжүлдезинин ылгалын кызырат (2002-2010 чылдарда болгаш 2015 чылга чедир)» тускай сорулгалыг федералдыг программаны боттандырырынга келген акшаны хуваарының дугайында	Г.Ф.Балакина
13.	904	30.11	Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелиниң 60 чылдааны-биле холбашкан хемчеглерни акшаландырырынга акша-хөреңгини тускайлап бээр дугайында	Ч.М.Монгуш

№	доктаал-дың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эргедужаалдыг кижиниң ады
1	2	3	4	5
			2004 чыл	
14.	702	10.8	Юбилейлиг хемчеглерниң байырлалының програм-мазында кирген балетти тургузарына акша-хөреңгини үндүрүп бээр дугайында	Ч.М.Монгуш
15.	1094	6.12	2002-2010 чылдарда «Чуртталга» тускай сорулгалыг федералдыг программада кирип турар, «Эргижириэн болгаш озал-ондактыг чуртталга фондузундан Россия Федерациязының хамаатыларын көжүрер дугайында» программаны боттандырына федералдыг бюджеттен келген акшаны хуваарының дугайында	О.В.Кенден
16.	1098	7.12	«1993 чылдың июль 20-те №102, 282 Тыва Республиканың Дээди Совединиң Президиумунун болгаш Тыва Республиканың Чазааның доктаалына немелдени кири-рер дугайында «Медицианың ыяал-ла камгаладыл-газының Тываның республика фондузун тургузар дуга-йында» Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоой-лужудулга палатазының доктаалының төлевилелин Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазына чугаалажыры-биле кирир дугайында	Ч.М.Монгуш
17.	240	5.3	Томск хоорайның онкология эртем-шинчилел ин-ститудунун чедирген медицина ачы-дузазының төлевириниң дугайында	Ч.М.Монгуш
18.	1268	18.11	2005 чылдың ноябрь 8-те №61 Кыдыкы Соңгүчүктүң районнарына болгаш аңаа деңнештирген черлерге чүжк сөөртүп чедиреринге кызыгаарлаттынган хуусаада продукция (барааннар) сөөртүрүңгө күрүнениң саң-хөө фондузундан акша-хөреңгини эгидери дээш кон-трольдуң болгаш хуваарының талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының шиитпирин бадылаар дугайында	Л.К.Салчак
19.	1352	2.12	2005 чылдың ноябрь 23-те №61 Тыва Республиканың күрүне херегелениге кывар-чаар материалдарны, хө-мүр-дашты, оргтехниканы, кадыг болгаш чымчак эт-септи, дериг-херекселдерни болгаш өске-даа ачы-ду-заны чедиреринге чагыгларны салырына конкурс эрт-тирериниң талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының хуралының протоколун бадылаар дугайында	Н.А.Кадрал-иева
			2006 чыл	
20.	112	8.2	2006 чылдың февраль 9 №1 2003-2006 чылдарда Тыва Республикага яды-түреңги чорукту ажып эртер талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг про-граммазының Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
21.	117	8.2	2006 чылдың февраль 9 №6 2003-2006 чылдарда Тыва Республикага яды-түреңги чорукту чайладыр талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг про-граммазының Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиит-пирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
22.	194	13.11	2005 чылдың декабрь 23 №4 Тыва Республикага яды-түреңги чорукту чайладыр талазы-биле респуб-ликаның тускай сорулгалыг программазының Ажаал-да-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
23.	309	16.3	2006 чылдың март 19 №5 биче сайгарлыкчы ажыл-дың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүл-елиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
24.	482	13.4	2006 чылдың март 31 №10 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
25.	605	12.5	Тыва Республиканың Кызыл кожунунун Каа-Хем суурда(Хербис даа) дагдан баткан суг дамбазының камгалал септелгезиниң төлевилел документациязын бадылаар дугайында	Н.Б.Алдачы
26.	721	2.6	2006 чылдың апрель 20 №11 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
27.	722	2.6	2006 чылдың апрель 20 №12 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
28.	914	20.7	2006 чылдың июль 3 №13 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаал-да-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
29.	914	20.7	2006 чылда гидротехниктиг тудугларның капитал септелгезин боттандырына федералдыг бюджеттен Тыва Республикаже чоруткан субсидияны хуваарының дугайында	Н.Б.Алдачы
30.	1013	24.8	А.С.Пушкин аттыг Национал библиотеканың 75 чыл болган юбилейин эрттирериниң дугайында	Ч.М.Монгуш
31.	1065	8.9	2006 чылдың июль 27 №14 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
32.	1066	8.9	2006 чылдың август 12 №15 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
33.	1067	8.9	2006 чылдың август 18 №17 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
34.	1101	19.9	2006 чылдың сентябрь 1 №19 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
35.	1262	27.10	2006 чылдың октябрь 9 №22 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылдың деткимче фондузунун Ажаалда-тежээлде чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Ч.М.Монгуш
36.	1373	29.11	Б.Д.Монгушка чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
37.	1388	29.11	О.О.Сатка саң-хөө дузазын чедирер дугайында	Р.С.Баян
38.	1394	29.11	Л.К.Монгушка чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян

№	доктаал-дың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эргедужаалдыг кижиниң ады
1	2	3	4	5
			2007 чыл	
39.	44	12.1	С.К.Ооржакка чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Ч.М.Монгуш
40.	78	18.1	2006 чылдың түнелиниң талазы-биле Тыва Респуб-ликаның массалыг информация чепсектериниң ном үндүрер чер болгаш полиграфия ажылдакчыларын болгаш хоочуннары, журналистерни шаңнаарының дугайында	Р.С.Баян
41.	200	2.2	К.С.Дииспейге чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
42.	219	14.2	Т.Ч.Енданга чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
43.	220	14.2	Е.К.Матвеевага чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
44.	299	1.3	А.А.Зайцевага чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
45.	300	1.3	Б.Д.Сатка чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян
46.	301	1.3	Тыва Республиканың «Надежда» дифференциалдыг өөредилге болгаш психолог-педагогика болгаш меди-цина-социал дуза хереглеттинип турар — ортумак (долу) ниити өөредилгениң школа-интернадының эмнелге педагогиказының, Күрүнениң ниити өөредил-гезиниң школа-интернадының уругларына юбилейи-биле холбаштыр чаңгыс аай хевирниң материалдыг дузазын чедирер чедирер дугайында	Р.С.Баян
47.	325	1.3	У.О.Сарыгларга чаңгыс катап материалдыг дуза чедирериниң дугайында	Р.С.Баян

Тыва Республиканың чамдык доктаалдарын контрольдан уштур болгаш күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2007 чылдың март 1 №307 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарын боттандырганы-биле хол-баштыр № 2 капсырылгага дүүштүр күжүн чидирген деп санаар.

1. Тыва Республиканың Чазааның док-таалдарын боттандырганы-биле холбаштыр № 1 капсырылгага дүүштүр контрольдан уштар.

3. Күжүн чидирген деп санап турар доктаалдарны «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның Тыва Республиканың Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.МОНГУШ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың март 1 № 307 доктаалы-биле бадылаан

Контрольдан уштур Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарының даңзызы

№	доктаал-дың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эргедужаалдыг кижиниң ады
1	2	3	4	5
			1999 чылы	
1.	155	23.3	Дыштанылганың болгаш культураның Национал парыгының аттракционунун септелгезинге акша-хөреңгини үндүрүп бээриниң дугайында	Ч.М.Монгуш
2.	434	8.6	Москва хоорайга үндүрер «Азия төвүнүн херээ-женнери» фотоальбомну тургузарына болгаш маке-дин дужаап бээринге акша-хөреңгини үндүрүп бээр-иниң дугайында	Е.К.Матвеева
			2001 чылы	
3.	510	28.4	Барыын-Хемчик, Чеди-Хөл кожуннарның, Ак-Довурак хоорайның муниципалдыг өнчүзүнүн объектилерин Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнүн шилчидип бээриниң дугайында	С-К.Ш. Куулар
4.	705	29.5	«Туранның» СТБ» ААН-ниң ажылдаттынмай турар кол фондуларын түр соксадырының дугайында	Ш.С-К. Куулар
5.	705	21.8	Чогаал болгаш уран чүүлдүн хоочун ажылдакчы-ларына С.А.Сарыг-оол аттыг Президент стипендиязын болгаш чогаал болгаш уран чүүл адырына Президент шаңналын тыпсыр дугайында шиитпирни бадылаар дугайында	В.С.Чигжит
6.	1503	29.12	Кызыл хоорайның Набережная кудумчунда, 35,5 тудугнуң дугайында	Ш.С-К. Куулар
			2003 чыл	
7.	672	23.9	«Урянхай» КХЭ-ге акша-хөреңгини үндүрүп бээриниң дугайында Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажылды деткир Азырал фондузунун шиитпирин бадылаар дугайында	Н.А.Кадрал-иева
			2004 чыл	
8.	109	2.2	Кызыл хоорайда шакта 250 пассажирлерни эрттирер «Аэровокзал» объектинин тудуунун чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
9.	112	2.11	«Кызыл хоорайда суг дамчыдылганының 3-кү ээл-чээниң» объектинин тудуунун чоруп турарының дуга-йында	А.Б.Свинцов
10.	127	2.2	Кызыл кожунунун Каа-Хем сурда «1000 номерлиг АТС» объектинин тудуунун чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
11.	128	2.2	«Кызыл кожунунун Сукпак суурда хеп чуур чери-биле кады 10 олуттуг чунар-бачың» объектинин тудуунун чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
12.	132	2.2	«Кызыл хоорайда 141 квартиралыг чуртталга бажыңы» объектиде немелде ажылдарны доозарының дугайында	А.Б.Свинцов
13.	541	11.6	Тыва Республиканың Культура болгаш национал херектер талазы-биле яамыга акша-хөреңгини үндүрүп бээриниң дугайында	Ч.М.Монгуш
14.	628	21.7	2004 чылда Тыва Республиканың культура албан черлеринин капитал септелгезинин чоруп турарының дугайында	Ч.М.Монгуш

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың март 1 №307 доктаалы-биле бадылаан, капсырылга №2 Күжүн чидирген деп санаар Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарының ДАҢЗЫЗЫ

№ доктаалдың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эрге-дужаалдыг кижиниң ады	
1	2	3	4	
15.	785	23.9	2004 чылдың сентябрь 20-де №7 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажилды деткиир Азырал фондузунун чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Л.К.Салчак
16.	801	23.9	Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 2-де №109 «Кызыл хоорайда шакта 250 пассажирлерни эрттирер Аэровокзал объектининг тудуунун чоруп турарының дугайында» доктаалының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
17.	802	23.9	Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 2-де №110 «Кызыл хоорайда Пушкин кудумчузунда 16 квартиралыг чуртталга бажыңы» объектининг тудуунун чоруп турарының дугайында» доктаалының күүселдезиниң дугайында	А.Б.Свинцов
18.	804	23.9	Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 2-де №112 «Кызыл хоорайда суг дамчыдылганының 3-кү ээлчээниң» объектинде тудугнуң чоруп турарының дугайында доктаалының күүселдезиниң дугайында»	А.Б.Свинцов
19.	816	23.9	Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 2-де №124 «Кызыл хоорайда Фрунзе кудумчузу, 51-де 27 квартиралыг чуртталга бажыңы» тудуг объектининг каттышкан дөзевилел санажылганы бадылаар дугайында» доктаалдың күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
20.	820	23.9	«Кызыл кожуунун Суклак суурда хеп чуур чери-биле кады 10 олуттуг чунар-бажың» тудуг объектининг чоруп турарының дугайында» доктаалының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
21.	824	23.9	Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 2-де №132 «Кызыл хоорайда 141 квартиралыг чуртталга бажыңы объектиде немелде ажилдарны доозарының дугайында» доктаалының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
22.	280	9.3	2005 чыл «Ишти-Хем суурда клуб» объектинде тудугнуң чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
23.	281	9.3	«Кызыл хоорайда халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң корпузу» объектининг тудуунун чоруп турарының дугайында	А.Б.Свинцов
24.	297	9.3	«Кызыл хоорайда суг дамчыдылганының 3-кү ээлчээ» объектининг тудуун доозарының дугайында	А.Б.Свинцов
25.	912	5.8	Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың апрель 29-та №526 «2005 чылда Тыва Республиканың культура албан черлериниң капитал септелгезин акшаландыраар дугайында» доктаалының күүселдезиниң дугайында	Ч.М.Монгуш
26.	1070	6.10	Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың апрель 29-та №526 «2005 чылда Тыва Республиканың культура албан черлериниң капитал септелгезин акшаландыраар дугайында» доктаалының күүселдезиниң түннелдериниң дугайында	Ч.М.Монгуш
27.	1112	12.10	Чөөн-Хемчик кожуунун тургустунганының 240 чылын байырлаан түннелиниң дугайында	Н.Х.Куулар
28.	64	22.1	2006 чылда «Өөредилге» мурнады национал төлевилелди федералдыг, республика, муниципалдыг бюджеттерниң акша-хөрөңгизинден акшаландыраар болгаш чедир акшаландыраар дугайында	С.Д.Донгак
29.	226	9.3	2005 чылдың ноябрь 23 №10 Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы ажилды деткиир Азырал фондузунун чөвүлелиниң шиитпирин бадылаар дугайында	Л.К.Салчак
30.	396	30.3	2006 чылда Тыва Республиканың бюджетининг республика акша-хөрөңгизин көжүрериниң дугайында	А.С.Баян
31.	559	29.4	Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың апрель 29-та №526 «2005 чылда Тыва Республиканың культура албан черлериниң капитал септелгезин акшаландыраар дугайында» доктаалының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	Ч.М.Монгуш
32.	781	13.6	2006 чылдың июнь 2-де №2,3 өөредилге адырынга Тыва Республиканың Даргазының шаңнал акшаларын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Конкурс комиссиязының протокол шиитпирин бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
33.	899	20.7	2006 чылдың июль 7-де №8 өөредилге адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңнал акшаларын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Конкурс комиссиязының протокол шиитпирлерин бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
34.	900	20.7	2006 чылдың июль 7-де №9,10 өөредилге адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңнал акшаларын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Конкурс комиссиязының протокол шиитпирлерин бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
35.	997	23.8	«Талантылыг аныктарны деткиринге Россия Федерациязының Президентизи В.В.Путинниң шаңалын тыпсыр кандидаттарның даңзызын тургузар дугайында» 2006 чылдың август 12-де №11 өөредилге адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңнал акшаларын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Конкурс комиссиязының протокол шиитпирин бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
36.	1057	7.9	2006 чылдың август 12-де №12 болгаш 13 өөредилге адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңнал акшаларын болгаш грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Конкурс комиссиязының протокол шиитпирлерин бадылаар дугайында	С.Д.Донгак

№ доктаалдың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эрге-дужаалдыг кижиниң ады	
1	2	3	4	
1.	1328	29.12	2000 чыл «Найырал» национал культура төвүн тургузар дугайында	Е.К.Матвеева
2.	223	18.4	2002 чыл Тыва Республиканың күүседикчи эрге-чагырга органнарының ажил-чорудулганын хынаар талазы-биле ажилчын бөлүк дугайында	А.В.Брокерт
3.	23	15.1	2003 чыл Черге күрүнө өңчүзүн кызыгаарлаарыңа чедир, күрүнө өңчүзүндө турар чер участоктарын башкараарының чурумунун дугайында	Ш.С.-К. Куулар
4.	404	26.6	Республикага тудуг материалдарының ажыглаалының хыналдазының талазы-биле ажилчын бөлүктү тургузарының дугайында	А.Б.Свинцов
5.	52	21.1	2004 чыл «2004-2010 чылдарда Тыва Республиканың культураны болгаш уран чүүлдү мурнады хөгжүдөр угланышкын» Програмазын ажилдап кылыр дугайында	Ч.М.Монгуш
6.	604	8.7	Каа-Хем кожуунун Сарыг-Сеп суурнун тургустунганының 100 чылын байырлаарының програмазы болгаш белеткээриниң талазы-биле план-хемчеглерни бадылаар дугайында	Н.Х.Куулар
7.	325	11.3	2005 чылда Тыва Республиканың бюджетининг бодунун орулгазының талазы-биле планныг даалгаларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында	Р.С.Баян
8.	398	29.3	2005 чылда Тыва Республиканың девискээринге арга-арыг болгаш суг курлавырларын ажыктыг ажыглаар болгаш ажыглал ыяшты үндүр садып турары дээш ставканың адаккы хемчээлин ажып турар, арга-арыг фондузунун кеззэн ажыглааны дээш төлевирлер чыылдазын хандыраар болгаш планныг даалгаларны күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында	Р.С.Баян
9.	399	29.3	2005 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче, үндүрүг оонаарының бөдүүнчүткен системазын ажыглап киргени-биле тыртар болгаш чангыс аай үндүрүг талазы-биле планныг даалгаларның күүселдезиниң талазы-биле хемчеглер дугайында	Р.С.Баян
10.	400	29.3	2005 чылда Тыва Республиканың каттышкан бюджетинче оюн бизнестинден үндүрүг чыылдазының талазы-биле планныг даалгаларның күүселдезиниң талазы-биле хемчеглер дугайында	Р.С.Баян
11.	401	29.3	2005 чылда Тыва Республика бюджетинче күрүнө каайлызының кирилдезиниң талазы-биле планныг даалгаларның күүселдезиниң талазы-биле хемчеглер дугайында	Р.С.Баян
12.	402	29.3	2005 чылда Тыва Республика бюджетинче торгаал ооналдазындан кирилде талазы-биле планныг даалгаларның күүселдезиниң талазы-биле хемчеглер дугайында	С.С.Баян
13.	480	21.4	Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуларның чөвүлелин тургузарын хандыраар талазы-биле хемчеглерниң белеткелениң планы болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуларның чөвүлелин тургузар талазы-биле организастыг комитеттин составын бадылаар дугайында	Н.Х.Куулар
14.	482	21.4	Би-Хем кожуунун Туран хоорайның тургустунганының 120 чылын байырлап эрттирери болгаш белеткээриниң талазы-биле программаны болгаш хемчеглерниң планын бадылаар дугайында	Н.Х.Куулар
15.	618	14.5	Барыш-Хемчик кожуунун тургустунганының 80 чылын байырлаар болгаш белеткээриниң талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында	Н.Х.Куулар
16.	699	6.6	2005-2006 чылдарда Тыва Республиканың муниципалдыг албан-хаакчыларының мергежилин бедирер республика програмазының дугайында	А.В.Брокерт
17.	800	5.7	Чөөн-Хемчик кожуунун тургустунганының 240 чылын байырлаарыңа белеткелдер талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар дугайында	Н.Х.Куулар
18.	858	21.7	Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың март 11-де №325-339 болгаш 2005 чылдың март 29-та №398-402 болгаш 2005 чылдың 3-кү кварталында сорулгалар дугайында доктаалдары-биле бадылаан бодунун орулгаларын кирир талазы-биле планныг даалгаларның күүселдезиниң талазы-биле яамыларның, ведомстволарның, кожууннар, Кызыл, Ак-Довурак хоорайлар чагыргаларының ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында, 2005 чылдың бирги чартында Тыва Республика бюджетиниң күүселдезиниң баш бурунгаар түннелиниң дугайында	Р.С.Баян
19.	1057	5.10	Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңгалы дээш хостуг хүреш талазы-биле Тыва Республиканың чемпионнады эрттирер дугайында	Ч.М.Монгуш
20.	1120	13.10	Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуларның төлээлериниң бирги организастыг съездизин белеткээринге болгаш эрттиреринге деткимче талазы-биле хемчеглер дугайында	Н.Х.Куулар
21.	1350	2.12	Тыва Республиканың муниципалдыг районнарның чагыргаларыңа болгаш хоорай округтарыңа саң-хөө органнарын тургузар дугайында	Н.Х.Куулар
22.	1407	17.12	Дизельди оодаар чүүлге дизелдиг электри станцияларының херегелинге санажылганы бадылаар дугайында	С.А.Барыбин

№	доктаал-дың №	Хүлээп алган хүнү	Доктаалдың ады	Контрольду боттандырып турар эрге-дужаалдыг кижиниң ады
1	2	3	4	5
23.	57	22.1	2006 чыл Өөредилгеге амгы үениң технологиязын болгаш инновационныг өөредилге программазын боттандырып турар, эки ажылдыг школаларны деткир «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
24.	68	24.1	«Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилел талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарын боттандыра талазы-биле соңгаар-лады болбас организастыг хемчеглерниң планының дугайында	С.Д.Донгак
25.	78	27.1	2006 чылда Тыва Республиканың девискээринде алдын казып тып турар бүдүрүлгелерниң алдынны казып тывар үлүүнүң дугайында	В.О.Ооржак
26.	381	23.3	Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың январь 27-де № 78 «2006 чылда Тыва Республиканың девискээринде алдынны казып тып турар бүдүрүлгелерниң алдынны казып тывар үлүүнүң дугайында» доктаалына өскерилгелерни кирир дугайында	В.О.Ооржак
27.	416	4.4	2006 чылдың 1-ги кварталында «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
28.	577	2.5	2006 чылдың апрельде «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
29.	729	3.6	Тыва Республикага 2006 чылдың майда «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
30.	847	7.7	Тыва Республикага июнь айда болгаш 2006 чылдың бирги чартында «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
31.	891	14.7	Танды кожуунун Кочетов суурга Тыва Арат Республиканың тургустунганының 85 чылын байыр-лаарына белеткелдер талазы-биле хемчеглерниң планы бадылаар дугайында	В.Т.Куулар
32.	956	3.8	2006 чылдың июльда Тыва Республикага «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
33.	1052	7.9	2006 чылдың августта Тыва Республикага «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандыра талазы-биле отчетту бадылаар дугайында	С.Д.Донгак
34.	1098	19.9	2006 чылда «Алдын тывыкчыларының артели «Ойна» бүдүрүлгө кооперативинге үүрмек алдынны казып тыварының үлүүн улгаттыраарының дугайында	В.О.Ооржак
35.	1263	27.10	«Каа-Хем хөмүр-даш уургайы» ААН-ниң саң-хөө ажыл-агый чорудулгазын экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш хынаар талазы-биле ажылчын бөлүктү тургузар дугайында	А.В.Брокерт
36.	1315	14.11	2006 чылда «Алдын тывыкчыларының артели «Тыва»КХЭ-ге үүрмек алдынны казып тывар үлүүн улгаттыраар дугайында	В.О.Ооржак
37.		27.12	2006 чылда «Алдын тывыкчыларының артели «Ойна»» бүдүрүлгө кооперативинге үүрмек алдынны казып тывар үлүүн улгаттыраар дугайында	В.О.Ооржак

Тыва Республиканың девискээринде турар уругларның дыштаныр, кадыкшылын быжыглаар болгаш хаара тудар лагерлеринге өрттүң айыыл чок хемчеглерин хандыраар дугайында Чурумну бадылаар дугайында

2007 чылдың апрель 11-де №456

1994 чылдың декабрь 21-де №69 «Өрттүң айыыл чок чоруунуң дугайында» (1995 чылдың август 22-де, 1996 чылдың апрель 18-те, 1998 чылдың январь 24-те, 2000 чылдың ноябрь 7-де, декабрь 27-де, 2001 чылдың август 6-да, декабрь 30-де, 2002 чылдың июль 25-те, 2003 чылдың январь 10-да, 2004 чылдың май 10-да, июнь 29-та, август 22-де, декабрь 29-та, 2005 чылдың апрель 1-де, май 9-та, 2006 чылдың февраль 2-де, октябрь 25-те, декабрь 4, 18-те өскерилгелери-биле) Федералдыг хоойлунуң 18-ки чүүлүнге, Тыва Республиканың 2004 чылдың декабрь 29-та №1168 «Тыва Республикага өрттүң айыыл чок чоруунуң дугайында» хоойлузунга дүүштүр, уругларның дыштанып, кадыын быжыглап, хаара туттунган лагерлерниң объектилеринге өрт, озал-ондак болгаш бертик-межелди болдурбас сорулга биле Тыва Республиканың Чазааның доктаа-

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А.БРОКЕРТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың апрель 11 №456 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринде турар, уругларның дыштанылга, кадыкшылын быжыглаар болгаш хаара туттунган лагерлеринге өрттүң айыыл чок чоруунуң хемчеглерин хандыраар дугайында Чурум

1. Ажыглаарының адыры

1.Тыва Республиканың девискээринде турар, уругларның дыштанылга, кадыкшылын быжыглаар болгаш хаара тудар лагерлеринге өрттүң айыыл чок чоруунуң хемчеглерин хандыраар дугайында амгы Чурум, Тыва Республиканың девискээринде турар ведомствога болгаш өңчүнүң хевир-

лериниң хамаарылгазы чокка сезонну лагерлерниң шупту хевирлеринге (кадыкшылга, күш-ажылчы, спортчу, школа чанының болгаш оон-даа өске) өрттүң айыыл чок чоруунуң хемчеглерин хандыраары көрдүнүп турар.

2. Нормативтиг айтылгалар

2.1. Күрүнне стандарты 12.1.004-91 «Өрттүң

айыыл чок чоруу. Ниити негелделер». күрүнне стандарты 12.4.026-76 «Сигналдың өңү болгаш айыыл чок чоруктуң демдектери», Россия Федерациязынга өрттүң айыыл чок чоруунуң Чуруму 01-03, электри тургузуунуң Чуруму-2003, хереглекчилерниң электри тургузуун ажыглаарының техниктиг Чуруму-2003, «Бажыңнарга болгаш тудугларга өрттүң айыыл чок чоруу» тудугларның нормалары болгаш чурумнары 23-01-97 дүүштүр Чурумну ажылдап кылыр.

3. Ниити негелде

3.1. Уругларның сезонну лагерлериниң удуртукчулары, хандырып турар ажылдакчылар болгаш өске-даа ажылдакчылар (моон соңгаар — уруглар албан черлериниң ажылдакчылары), а база өөреникчилер болгаш кижизидикчилер өрттүң айыыл чок чоруунуң чурумун билир болгаш шынгыи сагыыры албан, а өрт болган таварылгада өрттү өжүрер болгаш уругларны чайлады көжүрер талазы-биле бүгү талазы-биле хемчегни алыр.

3.2. Өрттүң айыыл чок чоруун хандыраар дээш харысалганы ооң удуртукчулары алыр — уругларның сезонну лагерлериниң директорлары болгаш хандырып турар ажылдакчылары:

3.3. Лагерлерниң удуртукчуларының хүлээлгези:

а) Амгы Чурумнуң күүселдезин боттандыраары хандыраар болгаш шупту ажылдакчыларының болгаш уругларның өртке удур тургустунган чурумну сагыыры дээш контрольду боттандырып чорудар, демделеттинген четпестерни эдер талазы-биле соңгаарлады болбас хемчеглерни алыр:

б) өртке удур чурумга дүүштүр шиитпирлиг документиленни тургузар, ооң иштинде;

- девискээрге таакпылаарын хоруур дугайында;

- өрт болган таварылгада болгаш ажыл шагы төнгени-биле электри дериг-херекселдериниң чурумун тодарадырының дугайында;

- ажыл шагы төнгениниң соонда, тудугларны көөрүнүң болгаш хаарының чурумунуң дугайында;

- өрт болган таварылгада ажылдакчыларның хөделириниң дугайында;

- өртке удур инструктажты чорударының чурумун болгаш хуусаазының дугайында;

в) амгы Чурумну өөренирин организаастаар болгаш ажылдакчылар-биле өртке удур инструктажты чорудар. Ону эрттирер хүлээлгелиг эрге-дужаалдыг кижилерниң даңзызын тодарадыр.

Өртке удур инструктажты эртпезн кижилерни, а база кошкак билин көргүскеннерни ажылга хүлээп албас.

г) 11-16 харлыг уруглардан — аныяк өртчүлерни дружиназын организаастаар, 2002 чылдың март 11-де Бүгү-эвилелдин эки тураның өртчүлер организациязының Төп чөвүлелини бадылааны, аныяк өртчүлер дружиназының дугайында Чурумга дүүштүр оларны ажыл-биле хандыраар;

д) өрт болган таварылгада, кижилерни чайлады көжүрериниң планын ажылдап кылыр болгаш бадылаар, кижилерни айыыл чок черге көжүрер база дүрген хандыраар талазы-биле ажылдакчыларның хөделишиниң тодарадыр.

Ээлчек эгелээриниң санында-ла, кижилерни өскээр көжүрериниң планын ажылдап кылыр талазы-биле практиктиг өөредилгени албан эрттирер;

е) хемчеглер төнгүжеге чедир бажыңнарның база тудугларның көөрүнүң болгаш хаарының чурумун тургузар;

ж) күрүнениң өрт хайгаарал органнарының саналдап киригени, өрттүң айыыл чок чоруунуң хемчеглерин үезинде күүседирин хандыраар.

3.4. Лагерлерге кезээки болгаш дүнеки шактарда дежурныйлары албан:

а) дежурныйлар кирерде өрт өжүрер дериг-херекселдерниң барын болгаш байдалын, телефон харылзаазының ажылдап турарын, дежурныйның чырыын болгаш өрт сигнализациязын хынаар, а база өскээр көжүрер орукта (коридорда, лестница клеткаларында, фойеде, хеп азар черде) моондактаашкынар чогуң бүүредир, эргежок чугула таварылгада үнер эжиктерни ажык турарын хынаар.

Өртке удур чурумну болгаш чедир кылдырмаан чүүлдерниң хажыдышкыны илереттинген таварылгада, оон түнчелинде өрт үнүп болур байдал тургустунуп турар болза, ону эдериниң хемчезэн алыр, а эргежок чугула байдалда удуртукжеге азы ону солуп турар ажылдакчыга дыңнадыр;

б) лагерде турар уругларның болгаш ажылдакчыларның даңзызы турар (журналы), оларның кайда турарын билген турар ужурлуг;

в) лагер девискээринче кирер автомобильдер эжиктериниң, тудугларның, шупту бажыңнарның эжиктериниң комплект

дүлгүрлери доктаамал бодунга турар, а база холдун электрилиг фонарының.

4.1. Бажыңнарның болгаш тудугларның девискээрин ажаап тудары албан.

4.1.1. Сезон эгезинде лагерни хүлээп алыр комиссияның составына күрүнениң өрт хайгаарының төлээзин албан кирир.

4.1.2. Лагерниң девискээрин доктаамал кончуг арыг тудар. Кывар-чаар материалдарның артынчыларын, дүшкен бүрүлери болгаш кургаг ыяштарны доктаамал аштаар болгаш девискээрдэн үндүр сөөртүр.

4.1.3. Тудугларже, суг дөстөрүнче баар оруктар, а база өрт дериг-херекселдеринге чедери кезээде хостуг турары албан.

Септелге ажылдарын чорудуп турары-биле холбашкан эртер черлер болгаш оруктуң чамдык участоктары хагдынганының дугайында азы өске-даа чылдагаан-нар-биле өрт машиналарының эртеринге шаптыктап турар чүүлдер тургустунуп келзе, дораан өрт камгалалына дыңнадыр.

4.1.4. Тудуглар аразында өртке удур каскан черлерни материалдар болгаш дериг-херекселдер чыырынга ажыглап болбас, а база автотранспорт тургузарына.

4.1.5. Уругларның дыштаныр чериниң девискээринге (лагерге) одаг одаары, бок өрттедирин болгаш ажык кухня одаарын болдурбас.

4.1.6. Бажыңның девискээри тургустунган нормага дүгжүп турар ужуруг (1 олут 4,5 дөрбелчин метрден эвээш эвес болур).

4.1.7. Бажыңда мебельдерниң салганы болгаш удуур өрээлде дериг-херекселдер база өске-даа чүүлдер кижилерни өскээр көжүреринге болгаш өрт өжүрер дериг-херекселдерге чедеринге шаптыктаашкынарны болдурбас ужуруг.

4.1.8. Удуур өрээлдерде оруннарның аразының хемчезээли 0,8 метрден эвээш турар ужуруг, а төп кол эртер оруунуң-калбаа 2 метрден эвээш эвес турар.

4.1.9. Коридорга, хеп азар черге болгаш өскээр көжүрер эжиктерге айыыл чок чоруктуң айыыл чок турар демдектерин бижээш тургузары албан.

4.1.10. Өскээр көжүреринге эртер черлер, үнер эжиктер, коридорлар дериг-херекселдер болгаш кандыг-бир эт-сеп-биле дуглаттынмаан турар ужуруг.

4.1.11. Кижилер бажыңга турар үеде өскээр көжүрер эжиктер иштинден чиги-биле ажыдып алырынга эптиг турар.

4.1.12. Уругларның турар өрээлдеринге хевистер, паластар, хевис чадыглары болгаш өске-даа чүүлдер шалага быжыглаттынган турары албан. Коридорларга болгаш өске-даа черлерге дүрген кывыычал хевис чадыгларын ажыглаарын хоруур.

4.1.13. Лагерниң тудуглары өрт сигнализациязының системазы-биле дериттинген турары албан болгаш өрт дугайында кижилерге чарлаар. Система доктаамал дежурный чурумунуң ажылынга турары албан.

4.1.14. Сери тудугларына хеп кургадырын, склад тудугларына, архив, мастерскаялар болгаш оон-даа өске, тудугнуң кырының чылыглаашкынына чогулар, хирээ мыяа болгаш өске-даа кывыычал материалдар ажыглаарын болдурбас, радио болгаш телевизор антенналарын быжыглаар.

4.1.15. Серилер болгаш техниктиг тудугларның (насос, вентиляция камераларының, складтарның, кладовкаларның, электрщиттериниң болгаш оон-даа өске чүүлдериниң) эжиктери шоочалыг турары албан. Тудугнуң ажыглаарының углангышкынын болгаш дүлгүрүнүң кайда турарын айыткан бижиктерни серилериниң болгаш техниктиг тудугларның эжиктеринге бижээш азар.

4.1.16. Серилер тудугларының сонгаларын шилдээр болгаш хаагылыг байдалга турар.

4.1.17. Суук газтарның баллоннарын, дүрген кывыычал болгаш кывыычал суук чүүлдерни база материалдарны уруглар турар тудугларга, а база подвалдарга, кожа турар тудугларга шыгжаарын болдурбас.

4.1.18. Подвалдар болгаш кожа турар тудугларның сонгаларының чанында оңгарларны арыг-силиг тудар. Сонгаларга металл решеткалар тургузарын, сонга үттерин туйбу-биле дуглаарын болдурбас.

4.1.19. Лагерниң тудугларына хоруур чүүлдер:

а) тудугга эде планировка чорудары;

б) хананың шеверлел ажылдарына болгаш өскээр көжүрер оруктарның дээвирлеринге (лестница клеткаларына, фойеге, коридорларга болгаш оон-даа өске) кывыычал материалдар ажыглаарын;

в) решеткалар, жалюзалар болгаш хүнден камгалар дөмейлешкек чүүлдер, лестница клеткаларының сонгаларына, коридорларга, вестибюльдарга декоративтиг болгаш архитектурлуг тургузуларны тургузары, а база кижилер турары-биле холбашкан тудугларга;

г) эжик пөстөрүн дүжүрерин;
д) өскээр көжүрер эжиктерни дуй шава-рын азы оларны шооча-биле дуглаарын;
е) чылыдылгага стандарттыг эвес (боттары кылган) чылыдылга тургузууларын ажыглаарын;

ж) электрелиг плиткалар, кипятильниктер, электрелиг хөнектер, газ плиталарын ажыглаарын болгаш оон-даа өске чем белеткээринге болгаш күш-ажыл өөредилгезинге (тускай дериттинген оран-савадан аңгыда);

з) от, электри, газ-биле дуңзаалаар ажилдар чорударын болгаш кижилер турар тудугларның бажыңнарны өрттүн айыыл чоруунуң ажылдарының өске-даа хевирлерин;

и) көрүнүктөр тургузарын болгаш өскээр көжүрер орукта меге эжиктер тургузарын;

к) электри лампаларын саазын, материалдар болгаш өске-даа кывыычал материалдар тудуп алгаш долгаарын;

л) чырыкка лаалар, керосин лампалары болгаш фонарьлар ажыглаарын;

м) бажыңның болгаш дериг-херекселдерниң ашталгазын чорударда дүрген кывыычал болгаш суук чүүлдерни ажыглаарын;

н) электри приборларының четкилерин ажилдадып кааш хайгаарал чок арттырарын;

4.1.20. электрелиг илирни ажилдакчының хайгааралы-биле тускайлап берген өрээлге ажыглаарын чөпшээрээр. Ажыглап турган өрээлди өске сорулгага, оон иштинде хеп шыгжаарын болдурбас. Хеп базарында бүдүн тургузуулуг илирлерни ажыглаарын чөпшээрээр. Илирниң салыр чериниң адаанга кыппас материалдарны ажыглаар.

4.1.21. Культура-массалыг хемчеглер төнгени-биле лагерниң ажилдакчылары оран-саваны кончуг таптыг хынаары албан, тодараттыг четпестерни эдер болгаш оран-саваны хаар, электри четкизин өжүрер.

4.1.22. Тудугларның ыяш конструкциялыг 2-4-кү чаданың өртке удур кырышларын оттан камгалаар составтыг чүүл-биле чаштырары албан. Хуусаазы эртип, оттан камгалаар шынарын чидирген таварылгада, катап чорудар.

4.1.23. Тудугнуң даштыкы ханазы дараазында хемчээлдиг турар:

ыяштарга чедир-5 метр;

чадан үнүштерге чедир-1,5 метр.

4.1.24. Арга-эзиммерде турар уругларның сезоннуг (майгыннарлыг) лагерлериниң девискээринде бажыңнарже болгаш тудугларже оттун шилчи бээрин болдурбазы-биле, өртке удур калбаа 4 метр камгалал дилиндээн чарары албан.

4.1.25. Майгыннарлыг лагерни тургузарда дараазында өртке удур негелделерни сагыры албан:

- майгыннарны бөлүктөргө чарып тургузары албан, бир бөлүккө 10-дан хөй эвес майгын турар;

- майгыннар аразына өртке удур үзүлгөн чер 10 метрден эвээш эвес болур;

- майгыннар лагериниң кызыгаарындан арга-эзимге чедир 5 метрден эвээш эвес болур;

- майгыннардан одагга болгаш чем белеткээр черге чедир хемчээли 15 метрден эвээш эвес болур;

- майгын бүрүзү өрт өжүрериниң бирги херекселдери-биле хандырттыг турар ужурулуг (огнетушитель, элезинниг хааржак болгаш хүүрек, бичи доскаар азы суглуг демир-хумун, даг-дүгү, брезент азы дүк шывыглар).

4.2. Электри тургузуулары

4.2.1. Лагерлерге ажыглап турар электри четкилери болгаш электри дериг-херекселдери, оларны ажыглаары электри тургузууларының тургузуунуң күштүг болуп турар Чурумунуң негелдезинге дүгжүп турар ужурулуг. Хереглекчилерниң электри тургузууларының техниктиг ажыгалының Чурумун болгаш хереглекчилерниң электри тургузууларының ажыгалының техниктиг айыыл чок чоруунуң Чурумун, оон иштинде:

- проводаларның, кабельдерниң болгаш черге улаан тургузууларның удурланышыкынын аңгылаарын шенээрин болгаш хемчээрин үш чылда бирден эвээш эвес чорудар;

- электри проводаларының кывыычал тудуг материалдары-биле каржып эртип турар участоктарын хоорзалар-биле кылыры албан. Хоорзаларны алебастр-биле кылыны 10 мм штукатурлаар.

- проводаларны болгаш кабельдерни кожарын болгаш үзерин, төндүрерин дуңзаалаар азы кыстырар;

- проводаларның болгаш кабельдерниң кожар болгаш үскен черлерин аңгылаар, корпусларның кожар болгаш үзеринге кыстырар чүүлдер-биле күүседир албан;

- кожар болгаш үзер хааржактарны ба-

за аңгылаар, корпусларның кожар болгаш үзер кыстырыллары кыппас болгаш кыва-ры берге материалдардан белеткээр албан.

4.2.2. Лагерниң администрациязы электри четкилериниң болгаш электри дериг-херекселдериниң техниктиг ажыгалы болгаш хандырылганы хандыраары албан, үезинде профилактиктиг көрүлдени эрттирер, хереглекчилерниң электри тургузууларын ажыглаарының техниктиг чурумунуң негелдезинге дүүштүр электри четкилериниң болгаш аппаратуразының, электри дериг-херекселдериниң ажыгалының болгаш баш бурунгаар планыг септелгезин чорудар.

4.2.3. Складтарга болгаш өске-даа тудугларга кывар-чаар материалдарны, а база кывыычал шыгжагда чыдар материалдарны болгаш кылыгыларны, электрелиг чырыдыкчыларны хаагыг болгаш камгалалдыг черлерге тургузар.

4.2.4. Түр электри четкилерин тургузарын болгаш ажыглаарын хоруур.

4.2.5. Электри дамчыдылганының агаар шугумнарының тургузуун болгаш даштыкы электри проводаларын кывыычал сери болгаш склад кыры-биле чорударын болдурбас.

4.2.6. Электри хөделдирикчилерин кандыг-бир кывыычал материал-биле шыварын болдурбас.

4.2.7. Өрттүн айыыл чок байдалы киргигеже чедир, үрелик электри четкилерин болгаш электри приборларын кожуп болбас.

4.2.8. Электри тургузууларын ажыглаарына хоруглуг чүүлдер:

а) аңгылаар камгалал хевирин чидирген азы үрелик кабельдерни болгаш проводаларны ажыглаарын;

б) үрелик розеткаларны, өжүрүкчүлери, аңгылаар коробкаларны, рубильниктерни болгаш өске-даа электри тургузууларының кылыгыларын ажыглаарын;

в) кыска замыканиядан болгаш аар күштен камгалаарына боттарының кылган аппараттарын ажыглаарын;

г) стандарттыг эвес электри чылыдыкчыларының (боттарының кылган) приборларын ажыглаарын;

д) электри плиткаларын, электрелиг хөнектерни болгаш өске-даа электрелиг чылыдар приборларны ажыглаарын (чем кылыр өрээлдерден аңгыда)

е) хаагыг чырыдыкчылардан шил хавыкты уштурун.

4.2.9. Шупту бажыңнар (оларның угланышыкыны хамаарылга чокка), ажил төнери-биле хаар болгаш контролдавас, соодукчудан аңгыда шупту электри тургузууларын өжүрери албан.

4.2.10. Электри энергиязын өжүрген таварылгада, ажилдакчыларны электрелиг фонарьлар-биле хандыраары албан.

4.3. Печкалыг одалга

4.3.1. Одалга сезону эгелээриниң бетинде печканы болгаш кухняга от салыр черни кончуг хынамчалыг хынаар болгаш арыглап-аштаар база септээр, хандырып турар ажилдакчылар өртке удур инструктажты албан эртер. Үрелик печкаларны ажыглап болбас.

4.3.2. Серилерден үнген ыш үнүп турар хоорзаларны чугаалаары албан.

4.3.3. Печканың болгаш өске-даа одаар приборларны кывар конструкциялардан өртке удур тургустунган нормага дүүштүр аңгылаар.

4.3.4. Печкадан шкафка чедир черниң аразының хемчээли болгаш өске-даа дериг-херекселдерге чедир 0,7 метр болур.

4.3.5. Одап каакан хүлдү болгаш шлакты, тускай хостап берген айыыл чок черге суг-биле өжүрер.

4.4. Өртке удур суг хандырылганы.

4.4.1. Лагерниң администрациязы техниктиг хандырылганы хандыраары албан, суг хандырылганының системазын өртке удур ажыглаарына кезээде белен турар (даштыкы суг четкилериниң хоорзаларына өрт гидрантыларын тургузар: өрттүн суг хөөлбектерин болгаш резервуарларны, насос станциялары даштыкы болгаш иштиги суг четкилериниң хоорзаларының базыышыкынын бедидер; чайгаар бүткен суг дөстөринге чедерин; иштиги өрт краннарының, өрт болган таварылгада суг алырына ажыглаар, суг хандырылганының стационар тургузуулары).

4.4.2. Өтке удур иштиги суг дамчыдылганының өрт краннарын хол хаптары-биле четчелээр албан. Өрттүн хол хавын кранга быжыглаар.

4.4.3. Септелге ажилдарын чорудуп турган таварылгада азы суг дамчыдылганының четкилериниң участоктарын соксадып каакканда, насос станциязы ажыгладан үнгенде, өртке удур суг чылдазындан болгаш резервуарлардан суг тектүп эгелээнде ону эдер талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни алыр.

4.4.4. Суг хөөлбектерин болгаш резер-

вуарларны ажилчын байдалга тудар, ону хирлендирерин болдурбас, сугнуң хемчээлин доктаамал хынаар, суг чыылдазының тургузуунуң байдалын болгаш камгалалын хынаар.

4.4.5. Лагерниң девискээринге азы чоогунга чайгаар бүткен азы кылымал суг дөстери турда (хемнер, хөлдөр, бассейн болгаш оон-даа өске) өрт машиналары суг алыры-биле чеде бээр кадыг карттыг орукту кылыр.

4.5. Өрт өжүрериниң бирги херекселдери

4.5.1. Лагерниң шупту тудуглары болгаш бажыңнары №2 капсырылгага дүүштүр өрт өжүрериниң бирги херекселдери хандырттыг турары албан, ынчалза-даа каат бурүзүнге ийден эвээш эвес. Өрт өжүрериниң бирги херекселдерин, оларның паспорттарында медээлеринге дүүштүр ажаап тудар. Сертификадынга дүүшпейн турар, өрт өжүрер херекселдерни ажыглаарын болдурбас.

4.5.2. Өрт өжүрериниң бирги хереглекчинге ажыглаар херекселдерин турар черин, өскээр көжүрериниң планына айтылган турары албан. Күрүне стандартының 12.4.026-76 негелдезинге дүүштүр өрт өжүрериниң бирги херекселдерин турар черин тодарадып айтып турар демдектер болгаш даштындан тодарадып көргүскен турары албан.

4.5.3. Хол-биле өрт өжүрер херекселдер коридорга турары албан болгаш кижилерни өскээр көжүрер айыыл чок чоруктуң оруунга шаптыктавас ужурулуг. Ону оран-савадан үнер черниң чоогунга 1,5 метрден бедик эвес, көсүк черге азар.

4.5.4. Өрт өжүрер херекселдерни хүннүң дорт чырыгы барбас болгаш өл-шык дегбес, одалга база чылыдылга приборлары четпес черлерге тургузар.

4.5.5. Чурттап турар бажыңнарга өрттүн эт-севин болгаш механиктиг эвес херекселдер, өрт өжүрериниң бирги дериг-херекселдери тургузар, а база лагерниң девискээринге капсырылга 3-ке дүүштүр өрт шиттерин дерип кылыры албан.

4.5.6. Лагерниң удуртукчунуң дужаалы-биле томуйлаттыг кижилер өрт өжүреринге ажыглаар бирги херекселдерниң ажыглаарына доктаамал белен турарын, ажаап тударын, камгалалы дээш хүн бурүнүң контролон боттандырып чорудар.

4.5.7. Өрт өжүрери-биле холбашпаан, ажил-агыгга болгаш өске-даа хереглекке өрт өжүрериниң бирги дериг-херекселдерин ажыглаарын хоруур.

4.6. Массалыг хемчеглерни эрттиреринге өрттүн айыыл чок чоруунуң негелделери

4.6.1. Массалыг хемчеглерни эрттиреринге өрттүн айыыл чок чоруун хандыраары дээш харысалгалыг кижиге (дыштанылга кезээзи, ши, концерт, кино көргүзүмү дээш, оон-даа өске) лагерниң удуртукчузу болур азы ону солуп турар кижиге.

4.6.2. Культура массалыг хемчеглер эгелээр бетинде лагерниң удуртукчузу азы ону солуп турар кижиге оран-саваны кончуг хынамчалыг хынаар, өскээр көжүрер оруктарны болгаш үнер черлер өрттүн айыыл чок чоруунуң негелдезинге дүгжүп турарын, а база өрт автоматиказының, харылзааның болгаш өрт өжүрер дериг-херекселдерниң барын база үрелик эвезин бүзүредир. Шупту тодараттыг четпестер

Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң дугайында Чурумга өскерилгелер кирир дугайында 2007 чылдың март 14 №367 Кызыл хоорай

Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар адырның эрге харылзааларын тодарадып сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың январь 9-та №2 доктаалы-биле бадылаан, Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң дугайында Чурумунуң 2.3 пункттарына дараазында өскерилгелерни кирир:

1) онгу эгеде «чурттакчы чон» деп сөстү «ажыл чок хамаатылар» деп сөс-биле солуур;

2) эгеде дараазында утканы немээр: «хостуг ажыл ярмаркаларын болгаш ажылчын олуттарның өөредилгезин органи-

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.ООРЖАК.

2007 чылда Тыва Республиканың девискээринге өрттен чурттакчылыг суурларны камгалаарының болгаш арга-арыг, хову өрттерин болдурбазының болгаш өжүрериниң талазы-биле хемчеглер дугайында

2007 чылдың апрель 5 № 447 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге агаар-бойдустан болгаш кижиниң байдалының арга-арыг өрттеринге хамаарылга-

культура массалыг хемчеглер эгелээр бетинде эдип кылган турары албан.

4.6.3. Культура массалыг хемчеглер эрттирер турар үеде лагерниң ажилдакчыларындан болгаш аныяк өртчүлөрнүң дружина кежигүннеринден дежурный-лаашкыны организаастаары албан.

4.6.4. Культура массалыг хемчеглер эрттирер турар үеде лагерниң дежурный азы кижизидикчи бажыңнар уругларның чанынга турары албан. Ол кижилер өрттүн айыыл чок чоруунуң хемчеглериниң болгаш өрт болган таварылгада уругларны өскээр көжүрер чурумунуң дугайында инструктажты эрткен турары албан база культура массалыг хемчеглерни эрттирер турар үеде өрттүн айыыл чок чоруунуң негелдезин шыңгыы сагырын хандыраар хүлээлгелиг.

4.6.5. Сценаны долгандыр эртер оруктуң калбаа 1 метр турар кылдыр кылыр.

Ши төнгөн соонда, шупту каасталгаларны адырап болгаш сценаны аштап-арыглааш, ол чүүлдерни складка сугар.

4.6.6. Культура массалыг хемчеглер эрттирер турар оран-савага өскээр көжүрериниң ийи эжиктери турары албан.

4.6.7. Эртер черлерниң аразының калбаан кызырып болбас болгаш немелде эртер черлерни тургузар.

4.6.8. Оран-савадан үнер черлерни «Үнер чер» деп ногаан үжүк-биле бижээш, электри четкизинге азы бажыңның өскээр көжүрер чырыгына кожуп каар, чырып турар айтыкчылар доктаамал ажылдап турар ужурулуг.

4.6.9. Өөредилге, белеткелдер, ши болгаш концерт эрттирерде, а база залга кино көргүзүмү болгаш өске-даа ыңдыг хевирлиг хемчеглерни залга эрттирерде культура-чырыдышыкын албан черлеринге, кинотеатрларга, театр-көрүлдө бүдүрүлгелеринге өрттүн айыыл чок чоруунуң күштүг болуп турар чурумунга дүүштүр чөпшээрээр.

4.6.10. Культура-массалыг хемчеглер эрттиреринге ажыглаар оран-савага хоруглуг чүүлдер:

а) соңгага решеткалар тургузары;

б) карагы оран-саваның соңгаларына соңга хавын ажыглаары;

в) ханага болгаш девириге кывыычал каасталганы ажыглаары (чүгле өртке удур 5-ки чададан аңгыда);

г) сцена шимелдезинге болгаш делгелге каасталганына, отка удур состав-биле болбаазыратпаан кывыычал материалдар ажыглаары;

д) бензин, керосин болгаш өске-даа дүрген кывыычал болгаш кывыычал суук чүүлдерни шыгжаары;

е) сцена азы оон адаанга материалдар, эт-сеп, дериг-херекселдер болгаш өске-даа өнчү шыгжаарын, а база бажыңнар чанында турар подвалдарга;

ж) оран-саваны каастаар, шимээрде болгаш сцена дериг-херекселдерин дүрген кывыычал синтетиктиг материалдар, волон, кылымал пөстөр ажыглаары;

з) таакпылаарын, ажык от, дугалыг прожекторлар, фейерверктер болгаш өске-даа чүүлдерни ажыглаары;

и) пластмасс болгаш дүрген кывыычал материалдардан кылган конструкцияларны, столдарны, сандайларны тургузарын;

к) өскээр көжүрер эжиктерге шооча болгаш өске-даа тырылчак чүүлдер тургузарын.

застаар;
- ажыл чок хамаатыларның профессионал угланышыкын талазы-биле тускай хемчеглерин организаастаар болгаш эрттирер (назы-харыны, эр-херээжен болгаш билиниң деңгели-биле оларның моон мурнунда профессионал ажил-чорудулгазындан хамаарылгалыг ажил чок хамаатыларның бөлүүнүң хуваалдазын тургузар болгаш күш-ажыл рыногунда тургустунуп келген байдалга дүүштүр ажилга тургузарының деткимчезинге ажыктыг дуза чедирер сорулга-биле социал-демографиктиг болгаш өске-даа чүүлдерни өөренип көөр;».

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.ООРЖАК.



кодекзинин 83-кү чүүлүнүн 1-ги кезээнин 4-кү пунктузунга, 1994 чылдың декабрь 21-де № 68 «Техногенниг байдалдыг болгаш бойдустан онзагай байдалындан чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни камгалаар дугайында» Федералдыг хоойлунун 11-ги чүүлүнге дүүштүр, а база онзагай байдалды болдурбас болгаш узуткаарының чаңгыс аай күрүнө системаның адаанда Тываның девискээр системаның күжүнүн болгаш дериг-херекселдеринин белеткелинин деңнелин бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2007 чылда Тыва Республиканың девискээринге арга-арыг, хову өрттерин болдурбазы болгаш өжүреринин талазы-биле хемчеглерниң кошунган планын бадылаар.

2. 2007 чылдың апрель 10-дан май 10-га чедир Тыва Республиканың девискээринге өрттүн айыыл чок чоруунун айын эрттирер.

3. 2007 чылда Тыва Республиканың девискээринге өрттүн айыыл чок чоруунун айын эрттирер талазы-биле хемчеглерниң кошунган планын бадылаар.

4. Тыва Республиканың муниципалдыг

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы А.БРОКЕРТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың апрель 5 № 447 доктаалы-биле бадылаан.

2007 чылда Тыва Республиканың девискээринге арга-арыг, хову өрттерин болдурбас болгаш өжүрер талазы-биле хемчеглерниң планы

№	Хемчеглер	Күүселдезиниң хуусаазы	Күүселдези дээш харысалгалыг
1. Арга-арыг, хову өрттериниң хып үнүп келирин болдурбазының талазы-биле организастыг-техниктиг хемчеглер			
1.1	Гидрометеорология болгаш долгандыр турар хүрээлелдин мониторинг талазы-биле Тываның республика төвүнүн медээлеринге үндезилеп, Тыва Республиканың девискээринге арга-арыг өрттериниң байдалының баш удур медээзин Тыва Республиканың Чазааның Өрттүн айыыл чок чоруун хандыраар болгаш онзагай байдалды болдурбас болгаш узуткаар талазы-биле комиссияга кириер.	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР-ниң Хамааты камгалал болгаш онзагай байдал агентилели (Н.М. Монгуш)
1.2	Арга-арыг, хову өрттери-биле холбашкан, онзагай байдалдың кезээн болдурбазының болгаш өжүрериниң талазы-биле хөделишкиннерниң планынга эдилгени чорудар	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамызы (С.В. Сапелкин), ТР-ниң Хамааты камгалал болгаш онзагай байдал агентилели (Н.М. Монгуш)
1.3	Тыва Республиканың девискээринде турар заповедниктерни, арга-арыгларны өрттен камгалаарының оперативтиг мобилизация планын ажылдап кылыр	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	«Убса-Нур ыйгылаажы» күрүнениң бойдус биосферлиг заповедниги (В.И. Канзай) (чөпшээрешкени-биле, «Азас» күрүнениң бойдус заповедниги (М.М. Кыныраа) (чөпшээрешкени-биле)
1.4	Арга-эзимниң дараазында угланышкыннар талазы-биле турар чурттакчылыг суурларны камгалаарының оперативтиг планын ажылдап кылыр болгаш бадылаар: - Федералдыг айыыл чок албанның Тыва Республика талазы-биле Кызыгаар эргелели (чөпшээрешкени-биле), ТР-ниң Хамааты камгалалын, чонну болгаш девискээрлерни берге байдалдардан, өрт айыылындан девискээрлерни камгалаарын хандыраар талазы-биле агентилелдин өрт кезектери, чер кырындан болгаш агаардан арга-арыгны камгалаарының дериг-херекселдерин өрттү өжүреринге хаара тудар болгаш кады хөделирин организастаар: - Моолдун кызыгаар чоогунда аймактарынга арга-арыг болгаш хову өрттери кызыгаарны ажыр хып келгенде, кожууннарның болгаш сумуларның чагыргалары база Федералдыг айыыл чок албанның Тыва Республика талазы-биле Кызыгаар эргелели кады хөделирин организастаар	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	Муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле), ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг талазы-биле үлетпүр яамызы (С.В. Сапелкин)
1.5	Тыва Республиканың кожууннарынга болгаш сумуларынга өртке удур хемчеглерниң материал-техниктиг курлавырын тургузар (кывар-чаар материалдарның, аш-чемниң болгаш өске-даа чүүлдерниң курлавырын көөр)	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамызы (С.В. Сапелкин) муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары-биле кады (чөпшээрешкени-биле)
1.6	Арга-арыг өрттериниң хып үнүп келгенинге буруулуг кижилерни болгаш өрттүн айыыл чок чоруунун чурумун үрзэннерни тодарадыр база күрүнениң өрт хайгааралын күштелдирер болгаш кожууннарның иштики херектер килдистеринден, арга-арыг ажылдакчыларын-	2007 чылдың апрель 15-ке чедир тургузар	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамызы (С.В. Сапелкин), муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле, Россияның ОБЯ-ның

тургузугларының удуртукчуларынга сүмелээри болза:

-чурттакчылыг суурларны болгаш өңчүнүн аңгы-аңгы хевирлеринин объектилерин өртке удур камгалалдыг белеткелинин деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында эрге-хоойлу актыларын хүлээп алыр болгаш өртке кижилерниң өлүр болгаш бертик-межел болур чоруун болдурбас, а база өртке удур айыыл чок чоруктуң айының хемчээлинге чурттакчылыг суурларже болгаш өңчүнүн аңгы-аңгы хевирлеринин объектилеринче арга-арыг өрттериниң шилчириин болдурбас болгаш өжүрер талазы-биле хемчеглерни организастаар;
-чурттакчы чонну өрттүн айыыл чок чоруунун хемчеглеринге өөредирин организастаар.

5. Бо доктаалды Тыва Республиканың Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилел «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

6. Бо доктаалдың контролюн Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйы болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамыга дагзыр.

№	Хемчеглер	Күүселдезиниң хуусаазы	Күүселдези дээш харысалгалыг
1.7	дан тургустунган республиканың шимченгир оперативтиг бөлүктерин кожууннарга тургузар Муниципалдыг тургузуглар өрт өжүреринге көрдүнген, өртке удур суг хандырылганы болгаш өске-даа техниканың үрелик эвес турар байдалынче кириер талазы-биле хемчеглерни алыр, а база чурттакчы чонну өрт өжүреринин дериг-херекселдери-биле хандыраар талазы-биле	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР талазы-биле КА (Э.Д. Байыр-оол) (чөпшээрешкени-биле) Муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле)
1.8	Өрттүн айыылдыг үезинде республиканың арга-арыг ажыл-агыйларының белеткелин хынаар болгаш Тыва Республиканың Чазаанче информацияны кириер	2007 чылдың апрель 20-ге чедир	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамызы (С.В. Сапелкин)
1.9	Күрүнениң бойдус заповедниктеринин болгаш арга-арыг ажыл-агыйларының, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының онза байдалдар талазы-биле комиссияларының 2007 чылдың өрттүн айыылдыг үезинде белеткелинин дугайында айтырыглар талазы-биле республиканың селектор хуралын эрттирер.	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамызы (С.В. Сапелкин), муниципалдыг тургузугларның онза байдалдар комиссиялары

2. Арга-арыг, хову өрттерин болдурбазының талазы-биле профилактиктиг хемчеглер

2.1	Кургаг ыяштарны өрттедирин контрольдаары-биле Тыва Республиканың арга-арыг фондузунун кызыгаарларынга болгаш иштинге өртке удур камгалал дилиндектерин тургузар. Өрттедир черлерин болгаш хуусаазын Тыва Республиканың Чазааның Өрттүн айыыл чок чоруун хандыраар болгаш онза байдалдарны болдурбас болгаш узуткаар талазы-биле комиссия-биле дугуржур	Хар эригиче чедир	Арга-арыг ажыл-агыйларының директорлары
2.2	Республиканың арга-эзимнеринге болгаш чурттакчылыг суурларынга арга-арыг өрттерин болдурбазының талазы-биле хемчеглерни алыр болгаш өрттүн айыыл чок чоруунун чурумун сагыыр талазы-биле чурттакчы чонну хаара тудар, хамаатыларның хуралдарын эрттирерин организастаар	2007 чылдың май 15-ке чедир	Муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле), ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамы (С.В. Сапелкин), ТР-ниң Хамааты камгалал болгаш онза байдал агентилели (Н.М. Монгуш)
2.3	Арга-арыг өрттеринин профилактиказының талазы-биле республиканың чурттакчы чонунун ортузунга ажылды идепкейжидер; республиканың арга-эзимнеринче киреринин контроль постуларын тургузар болгаш арга-арыг камгалалының, арга-арыг инспекторларының болгаш өске-даа бойдус камгалалының ведомстволарының болгаш организацияларының ажылдакчыларындан кады патрульдаарын организастаар	өрттүн айыыл чоруунун үезинин дургузунда	ТР-ниң Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамы (С.В. Сапелкин)
2.4	Өрттүн эң айыылдыг үезинде арга-арыг ажыл-агыйларынга бүртүкел чок аңнаарынга болгаш балыктаарынга чөпшээрел документилерин бээрин хоруур	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралының ТР талазы-биле эргелели (А.О. Кенден), Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели (А.А. Бондаренко) (чөпшээрешкени-биле)
2.5	Тыва Республиканың Арга-арыг болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн талазы-биле яамының болгаш арга-арыг ажыл-агыйларының чөпшээрели чокка республика девискээринге өңчүнүн кандыг-даа хевиринин хамаарылгазы чок шупту ажыл-агыйларга бодунун туразында көдээ ажыл-агыйның чер өрттедирин хоруур	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы (В.И. Лавриненко)
2.6	Арга-арыг өрттеринин айыыл чок чоруунун дугайында профилактиктиг дамчыдылгаларны болгаш арга-арыг өрттеринин байдалының информациязын массалыг информация чөпсектеринге доктаамал чырыдарын хандыраар	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилел (О.Б. Оюн)
2.7	Профилактиктиг хемчеглерни күүседиринге дуза чедирери-биле чурттакчылыг суурларга инспекция талазы-биле ажылды организастап чорудар	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Россияның ОБЯ-ның ТР талазы-биле КА (Э.Д. Байыр-оол) (чөпшээрешкени-биле)
2.8	Өрттүн айыылдыг үезинде белеткел айтырыгларының талазы-биле муниципалдыг тургузугларның чагыргаларының калбак коллегия хуралын эрттирер	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	Муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле)
2.9	Арга-эзимнерже киреринин турум болгаш көжүп чоруур контроль постуларын тургузарының схемазын ажылдап кылыр	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	ТР-ниң Чазааның Онза байдал комиссиязы, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы (С.В. Сапелкин), ТР-ниң Аңнаашкын болгаш аңныыр ажыл-агый талазы-биле агентилел, Балык тудар талазы-биле агентилел, «Убса-Нур ыйгылаажы» күрүнениң бойдус биосферлиг заповедник (В.И. Канзай) «Азас» күрүнениң бойдус заповедниги (М.М. Кыныраа) (чөпшээрешкени-биле)
2.10	Чайладыр көжүртүнген чурттакчы чонну түр чурттадыр пунктуларны белеткээри	2007 чылдың апрель 15-ке чедир	Муниципалдыг тургузугларның удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле)

АКЫМ ДУГАЙЫНДА

Чөөн-Хемчиктин чараш бой-дус чурумалдыг Чыргакыга бистин ада-невис Самбуу Данзынмаевич биле Барынмаа Торлаевна Хомушчулар чурттап чораан. Ачам он беш харлыында моол ламага башкыладып, судурларны номчуп турар кылдыр өөренип алгаш, Чадаананың Үстүү-Хүрээзинге өөредилгезин уламчылааш, лама-башкы болу берген. Ол үенин сарыг шажын талазы-биле билин шыырак ламаларының санынга кирген. Бо дугайында ачавыс бистерге чугаалап берип чораан. Ачавыс чыткан хой тургуспас томаанныг, ажил-агыйжы кижичүве. Олар хөй ажы-төлүн ажил-ишчи, эртем-билиглиг, төлептиг аажы-чаңгыг кижилер кылдыр өстүрүп, кижизидеринче доктаамал сагыш салып келгеннер.

Мен акыларымның, дунмаларымның шуптузун биживейн, улуг акым Матпа Хомушкунуң дугайын таныштырар бодадым. Акымның соонда төрттүнгөн болгаш ындыг болган ийик мен бе, бичимден тура-ла, оон чарылбас, үргүлчү эдерип чоруур, ача ажаадып-тежээдир, ооң аажы-чаңын өтүнер чордум, сагыш човаачал, мени үргүлчү чассыдып чоруур акымга кымдан-даа артык ынак мен. Чараш бойдус чурумалдыг,

аң-меңниг, каттыг, тооруктуг, балыктыг Чыргакының Бай-Белир деп черге ол төрттүнгөн. Кончуг эрестиг, орлан-шоова, өде-чара оол болуп өзүп келирге, ада-ием ажил-ишчи кижичүве кижизиткен, ылаңгыя хой кадарарынга кончуг ынак чораан.

Матпа акым сес харлыг турда, Чыргакының Даштыг-Кежиг деп черге турган чайлаг школазынга өөредип кирип каан, ача тергиниң эки өөренип турган. Калбак ыяшты үстээш, хүлдээш, ону самбыра кылып алгаш, үргүлчү бижиттинип ораын бичи уруглар кончуг со-нуургап көөр, чүңү чуруп бижээнин үргүлчү айтырар турган бис. Номчуурунга кончуг ынак чораан. Хой кадарып хүнзээш, чедип келгеш, чем чирип дивес «чаа солун келди бе?» деп айтырар чаңчылдыг. Бир эвес солун чедип келген болза, ону улуг каралап номчааш, ам чөмненир кижичүве.

Акым Чадаана школазынга өөренип турда, Ада-чурттуң Улуг дайынының кончуг берге чылдары турган. Аш-чем, идик-хеп аймаа ынчан кончуг ховартаан. Мындыг берге үеде чамдык өөреникчилер школазын каапкаш, аал-

дарынче чана бээр таварылгалар тургулаан. Матпа акым кандыг-даа бергелер турза, ону шыдажып эр-тип, өөредилгезин чедишкенин уламчылап келген. Дыштанылга үезинде чанып келгенде акымны көөрге, арыпкан, хөм чымчак идииниң улдуңу дежилген, май-ийинче майыштыр басып алган, чудай берген келир. Алды классты дооскаш, улусту үжүк-бижикке өөрөткөш, акшаны боду ажилдап алыр болу берген. Акым школаге өөренип чоруптарга, дыка сактыр турдум, кажан дыштанылга болу-рун четтикпейн манаар мен.

Ортумак эртемни Матпа чедип алгаш, Абаканның башкы институтунуң физика-математика факультетинге өөренип киргеш, ону чедишкенин дооскаш, Шагаан-Арыгга школага башкылай берген. Акымны сактып, ужуражык-сап турарымны ада-ием билгеш, ынаар баарымны чөпшээрээш. Хой эди, соктаан чиңге-тараа, быштак, өреме суп бергеш, акымга хүнзенин чедирери-биле чорудуп-каан. Баарымга акым дыка амыраан, амгы болгаш эртен амыдыралывысты мага хандыр хөөрештивис. Меңээ белек кылдыр

чараш хөйлең, сатин пөс, идик даараар былгаар садып берген, көдээ аныяк кыс кижиге меңээ дыка өөрүнчүг болган.

Ооң соонда, Матпа Сумбууевич Тываның культура сайыдынга чедир депшип, бо бедик албандуужаалга хөй чылдарда ажилдааш, республиканың культуразын, уран чүүлүн хөгжүдеринге биче эвес үлүүн кириген деп санап чоруур бис. Кызылга барганымда, ооң чурттап турар бажыңыга үргүлчү баар мен, акым-биле элээди чылдарывыста хой кадарып, катап, тооруктап, ойнап-хөглөп чораанывысты, кандыг солун жууралдарга таварышканывысты мага хандыр хөөрежиң, каттыржып алыр бис. Ачавыс ытыктыр ном номчуурунга кончуг сундулук кижичүве, ону акым үргүлчү хандыкшылдыг дыңнаар, ынчангаш эртем-билигке чүткүлдүг, билин шыырак кижичүве болган хире. Сага, чечен чогаалга, хөл-шыдыраага ойнаарыңа шыырак билиглиг кижичүве чораан. Матпа Сумбууевич Тываның ат-сурагы ажилдакчыларының бирээзи болганынга сеткилим ханып, кезээде өөрүп чоруур мен. Акымның өөнүң ишти

орус чаававыс Зоя Васильевна дыка-ла онза кижичүве: хүндүлээчел, биче сеткилдиг, томаанныг, экиир-гек, сагыш човаачал. Кончуг-ла эйнайралдыг чурттап чордулар ийин.

Кара суглуг Чыргакывыс Хадымалап тур-ла ийин, Каттыраңнаан чараш чаңың Кайда чаңнап чор сен, акый – деп, мени чүөктөп чорааш өстүрүп каан ынак акымны сактып келгеш, чамдыкта мынчаар ырлагылаар-даа мен.

Акым дугайында бо сактыышкында чүгле каш чижекти киригеним ол-дур, шуптузун бижиир болза, каш-даа ном болур. Эрткен чылын акымның уруглары ачазының 75 харлаанының байырлалын эрттирген. Ачаа акымның эш-өөрүнүң, кады ажилдап чораан даргаларның, чогаалчыларның Матпа Сумбууевичиниң амыдыралының, ажил-ижиниң, чогаадыкчы ажил-чорудулгазының дугайында сактыышкын чугаазын дыңнааш, мээң акым төлептиг кижичүве чораанын ханы билип алган мен.

Кувискаал ХОМУШКУ,
ДУҢМАЗЫ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ
ХООЧУНУ.

Чөөн-Хемчик кожжуун,
Чыраа-Бажы суур.

Шилип алган оруум

Эде тургустунушкунун ажык-чарлыг чоруу эгелээнде, бистин республикага бурганга чүдүүр чорук хостуг апарып, Кызыл хоорайга христиан болгаш буддизиниң шажын ниитилелдери ажыттынып эгелээш.

Христиан шажыны сонургап тургаш, Иисус Христос бурганның өөредигерин элзэн дыңнаан турган мен. Ынчалза-даа мээң күзелім – ада-өгбелеривистиң чүдүп чорааны сарыг шажын турган. Кызылда бир сарыг шажын ниитилелиниң кежигүнү болуп кирип алгаш, ук шажының өөредигери дээш, эң идепкейлиг демиселчилерниң бирээзи апарган мен. Христиан шажыңа сагыш-сеткилин «алзыпкан» тыва христианнарны онза көрбөстөп, олар кудумчуларга таваржып кээрге, оларны сарыг шажынче дедир эеп кээринче суртаалдап, ынавакка кыжырып, шоодуп, пасторлар-биле маргыжып, оларны эттеп каар чазып чордум. Сарыг шажының өөредии-биле бистин чаагай чаңчылдарывыс, тыва культуравыс тудуш холбаалыг дээрзин солуннарга бижип, а лама-башкыларның аразында шииттирип чораан, чүгле акша-төгөрик бодап келген шургуналдар турбазын дээш, улуг ажилды, демиселди чорудуп турган мен. Индиядан келген тибет ламалар-биле өңүктөжип, бүгү тала-биле оларга дузалажырын оралдажып-даа чордум.

Калачакра мандалазын тудуп турар үеде Богда-Кегээнин бүгү лекцияларын дыңнап, кыскалады бижип, тыва дылга солуннарга үндүрүп-даа турдум. Тыва культура, сагыш-сеткил, чаагай чаңчылдар база өске-даа тыва чүүлдер дээш кызып турганым ол.

Ынчап чоруп тургаш, ханым базыышкыны улгадып, хөлчөк аарып эгелээш мен. Ламаларга барып чүдүп, оларны эмин ижиң, эреге чууп, тарина номчуп, сарыг шажын ниитилелинде хола-биле кудуп кылып каан бурганнарга бар шаам-биле тейлеп, хүрээлерге хондур тейлеп-даа турдум. Ынчалза-даа аарым дыка кедерзэн, 2006 чылдың бирги чартында Кызылдың ниити чыдар эмнелгезинге 6-ла ай иштинде үш удаа чыттым. Орта чүгээрттэн чүве-даа чок. Харын-даа ханым базыышкының көдүрлүп, башче тырлып чоктап ораын билип, аажок коргуп, күштүг эмнерни кашты-даа ижиңтер

апарган мен. Чеже хөй эм ижер боор, сөөлүндө-сөөлүндө хан базыышкыны хенертен көдүрлүп, баштың дамырлары улгадып эгелээрге, алгы-кышкы-биле чоок садыгларже маңап, вода садып алгаш, ону аксымче кудуптар апарган мен. Водканың дамырларны алгыдып, бичи дузалаптарын мурнунда-ла дыңнаан турдум. Ынчап тургаш, ажылым чидирдим.

Ажыл-даа чок, эм садып алыр акша-даа чок, аарыг бодум берге байдалга келген турдум. Бир катап таныырым, назыны улгады берген бурят эмчи меңээ таваржып келген. Аарыым чугаалаарымга, ол: «Хан базыышкыны колдуунда кижиниң сагыш-сеткилинден хамааржыр. Мага-бодун аарып турган болза, эмчилер эмнеп каар, а сагыш-сеткилди канчаар эмнээрин билбес мен» деп меңээ чугаалаан. Ынчан мээң бажымга христиан шажын сонургап маңап тургаш дыңнааным, Иисус Христос дугайында чамдык чүүлдер кирип келди. Иисус Христос кижиниң сагыш-сеткилин чаартыр дээш, ол өлүмү боду тиилзэн. Бо шажын ындыг күштү чүдүкчүлерге берип турар. А сарыг шажында Будда өлүм чайлаш чок, ону кым-даа тиилеп шыдавас деп турар. Ламалар безин: «Будда боду кижилерге дорт дузалавас, чүгле кижичүве өөредин ажыглап, ачаа бүзүрөп, тарина номчуп, эреге чууп, медитациялап тургаш, кадыын экижидип аар» деп айтып турар. Будда (ол боду чижээ-биле 2500 чыл бурунгаар чурттап чораан) кижиге эки чүве кылып азы кезедип шыдавас. Христиан өөредигде Иисус Христос меңгеде бар турган, эрте-бурунгу-даа үеде, амгы-даа үеде. Ол кижилерни боду дорт эмнээр, ооң чагыларын күүсетпес, дыңнангыр эвес кижилерни кезедип-даа болур. Чырык өртемчейде бүгү кижилерге дузалаар дээш, Иисус өлүмү тиилзээш, катап дирилгеш, дээрде дүжүлгезинче үне берген.

Ону Библияда мынчаар тайылбырлап турар. Чырык черде кижилерниң хай-бачыт үүлгедир, каржы чоруу эмин эрттир көвүдзэн. Христос пророктар дамчыштыр улус-биле харылзажып, чагыларын берип турган. «Эрги чагы» ынчаар бижиттинген. Эрги чагыларның кижилерге шоолуг-ла дээш чок бооп турарын Бурган

Ада билип турган. Ынчангаш «Чаа чагыларны» кижилерге бээр-биле бодунуң оглу Иисусту кижичүве бодарадыры үе-дүптө-ле планнаттыңан турган. Бурган Аданың кижилер-биле харылзааның чаа үе-чадазының келгени ол. Иисус Мария деп ашакка барып четикпезэн аныяк еврей херээженден төрттүнгөш, кижилерге «Чаа чагыны» бергеш, кижилерниң хай-бачыдын бодунче алгаш, эң бужар крестке хере шаптырар өлүм-биле кижичүве ышкаш өлүр ужурулуг.

Иисус боду бурган болганда, өлүм ачаа күш четпес (ол меңге амыдыралдыг, ыдыктыг, арыг), чүгле чер кырында бүгү кижилерниң хай-бачыдын бодунче алгаш, өлүп болур. Чогу-на кижилерни хай-бачыттан хостаар дээш (хай-бачыт кижиниң сеткилинге кээр, оон-на хамык бак чүве эгелээр), Иисус эң бужар, хилинчектиг өлүмү эки тура-биле шилип алган. Ынчангаш Иисус бистин эраның эгезинде рим чагырыкчы (судья) Пилаттың мурнунга шииткел алыры-биле турган.

Еврейлер Иисусту өлүрүп шиидерин Пилаттан негеп турган. Рим чагырыкчы Иисустуң кандыг-даа буруу чогуң билип, ону хостаарын оралдажып турган. Ынчалза-даа Иисус бодун агартынып чангыс-даа сөс чугаалаваан, кижилерниң бачыдын бодунче ап, өлүрү ачаа херек турган. Бир эвес ол кижичүве ышкаш өлбөс болза, кижилерге камгалал, хосталга келбес. Боттук амыдыралдыг бистерге сагыш-сеткил-биле холбашкан Бурган амыдыралын билип алыры дыка берге.

Шак ынчаар Римниң шериглери ону эттеп, арнынче шанчып, бажынче соп, чидиг демир теннерлиг ываадай кедирип, арнынче дүкпүрүп, канчаар-даа хилинчектеп, кочулап турда, Иисус ыпттаваан. Кижилерниң хилинчезэн бодунче алырынга, ачаа ындыг коргунчуг өлүм херек турган. Эрни-шаажы соонда, Иисусту Рим шериглер ийи холундан хере шаап, азып өлүрүп каар. Өлүм ачаа күш четпезэн, үш хонганда, ол дирилип чоруй барган. Иисустуң эккелгени «Чаа чагы-биле» кижилер Бурган Ададан оларны бачыдын өршээрин дилээр, сагыш-сеткилин арыгладыр (хай-бачыт чүгле сагыш-сеткилге турарын база катап айтып каайн), аарыглардан эмнедир,

амыдыралын экижидер апарган.

Бо бүгүнү кижичүве угааны-биле бодаарга, дыка чиктиг ышкаш. Хай-бачыт деп сөстү безин дыңнааш, аажок каттыржыр турганывысты чажыргаш канчаар. Шупту чүве кижиниң сагыш-сеткилинден, кандыг бодал бодап чоруундан хамааржыр деп эртемденнер безин чугаалап турар болгай. Эки азы багай бодалдар бисти хөлчөк аас-кежиктиг азы коргунчуг, хилинчектиг сагыш-чолдуг кылып болур. Ынчангаш хай-бачыт деп билишкенин кижиниң амыдыралыга эргежок чугула деп санаар мен.

Хай-бачыт деп чүл? Ол дээрге кижиниң бир үүлгедиг кылып алгаш, ындыг чүве кылган мен деп бодап чорууру, азы эмин эрттир хомудаары, хорадаары, көөр хөөн чок болуру дээш, оон-даа өске. Кижилерни хомудадып, хорададып, мегелеп, хоптап дээш, өске-даа багай үүлгедиглер кылыр болзувусса, ооң багай уржуктары сагыш-сеткилге артып каар. Ол артып каар чүүл дээр-ле, хай-бачыт-тыр. Ынчангаш хай-бачыттың турар чери, «уязы» сагыш-сеткил болур ышкыжыл. Ол хай-бачыттан хамык багай чүүлдер: аарыг-аржык, кем-херек үүлгедии эгелээр. Иисус Христос бурганның эң үндезин өөредии ол ышкыжыл, сагыш-сеткилди арыг тудары. Сагыш-сеткилдерде бүгү-ле хомудалдарыңарны, коргушкуннарыңарны, кемниг бодалдарыңарны, көөр хөөн чок чоруктарыңарны Иисуска чугаалап, ачаа бериптиңер. Ынчан сагыш-сеткилдерниң хосталып турарын билип каар силер, Иисустан корткан херээ чок. Ол бөдүүндө артык бөдүүн, биче сеткилден артык биче сеткилдиг, кандыг-даа кижиниң берге айтырылганы ол билип шыдаар. Иисус дээрде-даа, черде-даа, сээң ажилдаар, чурттаар өрээлдеринде-даа, кайда-даа бар. Чүгле караан шыйып алгаш, бүгү-ле чүрээң ханызыңдан ооң-биле чугаалаш. Бо бистин чурттап өөренип калган боттук амыдыралывыс эвес, сагыш-сеткил делегейинде бурган амыдыралы-дыр.

Бодум Кызыл хоорайда «Путь к истине» деп христианнар бөлүүнче барып эгелээш, чаа-ла 8 ай болдум. Шуут кадык болдум. Сагыш-сеткилимде дыка хөй эки өскерлишкенин, чаартылгалар болду. Ам кайы хамаанчок улуска хомудаар, хорадаар, көөр хөөн чок чоруум читкен. Олардан шуут хосталдым. Кайгамчык оожургалды Иисус меңээ берди. Менде

«оруссуй» берген чүве-даа чок. Иисусту орус бурган деп чамдык улус соора билип турар. Бурганда язы-сөөк чок. Чүгле христиан өөредиг биске орус чуртту таварып келген. Ол орус чүдүлге эвестир, харын-даа орустар ам-даа шын эвес чүдүп турар чорбадыве.

Чүгле үен-даян хам, ламаларга чүдүвөс апарган дээрден башка, Тыва Республикада, тыва чонумга, тыва культурага, тыва дылымга ынаам дам барган. Чүге дээрге Иисус Христос бурганның планы, күзели-биле тыва кылдыр төртүтүнгөн-дир мен. Ынчангаш тыва болганымга, чоргаараар мен. Тыва чонум, культурам, дылым дээш, улам кызып ажилдаар мен. Чонумнуң мерген угаанын шүлүктеримге йөрзөп чор мен.

«Путь к истине» деп хүрээнин пастору Альберт Михайлович Шинниң, ында кээп турар тыва христианның ажил-чорудулгазы-биле база таныштым. Олар Бурганның дириг сөзүн кижилерге чедиреринден аңгыда, Кызыл хоорайда ажил чок тояп, аштап кылаштап чоруур кижилерни хүнде бир катап чөмгерип турарлар чорду. Харын-даа мурнуку чылдарда «Путь к истине» деп церковьтуң бодунга чурттаар бажың чок 70-80 хире «бомжтарны» халас чурттадып, чөмгерип, шын орукче үндүрерин дыка кызып турганнар. Ол «бомжтарны» аразыңа шииттирип чорааннар безин бар турган. Ындыгларга Бурган сөзүн билип алыры дыка берге. Ынчалза-даа оларны дээш, христианнар кызып турар.

Би-Хемниң Өөк суурда ол хүрээнин агартылга төвү бар. Ачаа чурттап турган, мурнунда шииттирип чораан бир «бомж» кижиниң өлүрүүшкүн кылганы дыка хомуданчыг, коргунчуг болган. Ол хүрээге кандыг-даа кижичүвө, хүлээп аар, дузалажырын оралдажыр. Ындыг ажилдан кажан-даа ойталавастар. Бо бүгүнү алгаш көөрге, христианнар амы-хууда байырын азы чүгле боттарыңа чаагай амыдырал чедип алырын бичи-даа бодавайн турарлар. Өскелерге боттарыңдан артык сагыш салып турарлар. Бурганның дириг сөзүн кижилерге чедирер ажилын кажан-даа соксатпастар. Хүрээге чаа кижичүве нежежирге, шын сеткили-биле дыка өөрүүрлер. Чаңгыс-даа кижичүве шын орукче кирип кээрге, оларга улуг байырлар. Чүге дээрге, езулуг христианнар ындыг.

Борис ОНДАР.

ШИНЧЭЭЧИ ЭРТЕМДЕН БАШКЫВЫС

Филология эртемнеринин доктору, ТКУ-нун профессору, улус өөредилгезинин тергини, тыва аас чогаалы болгаш литература-сураглыг шинчээчизи Доржу Сеңгилович Куулар бо хуннерде 75 харлап турар.

Доржу Сеңгилович Куулар 1932 чылдың август 1-де Чөөн-Хемчик кожуунунун Хөндөргей сумузунга төрүттүнген. 1955 чылда Абаканнун педагогика институтунун төөгү-филология факультетин кызыл диплом-биле дооскаш, бодунун күш-ажылчы намдарын ол-ла чылын ТДЛТЭШИ-ниң аас чогаал болгаш литература секторунга эртем ажилдакчызынын албан-хүлээлгезинден эгелзэн. 1969 чылда «Тыва шүлүк чогаалынын тыптып хөгжээни» деп аттыг кандидат диссертациязын чедишкенин камгалап алган, а 2002 чылда филология эртемнеринин доктору болган.

Доржу Сеңгилович — тыва аас чогаалы, литература талазы-биле хөй сангы эртем ажилдарынын автору. Башкынын кылганы эртем ажилдарынын чүгле даңызын безин адап, санаарынга чаңгыс эвес ама саазын херек, ону эртем ажилын бижип чоруур кижилер, чогаалчылар, журналистер, башкылар болгаш өске-даа эртем талазы-биле сонургалдыг кижилер кончуг эки билер. Д. С. Кууларнын аас чогаалын чыырын-

га, чонга нептередиринге база ону шинчилээринге кириген үлүү канчаар-даа аажок бедик. Оон аас чогаалынга хамаарышкан ажилдарынын бир кол онзагайы — ол тоолдарны ыдып чораан тоолчулар, чечен-мергеннер-биле сыры харылзаазында, оларны эки билеринде, чончузунда. Маңаа хамаарыштыр чаңгыс эвес эртемденниң бедик үнелелдери бар. Чижээ, Доржу Сеңгиловичинин үргүлчү эгин кожа ажилдап чоруур эжи М.А. Хадаханэ мынчаар бижээ: «...Ол тыва аас чогаалын болгаш литератураны өөренип база окулга теориязын шинчээди ап чораан. Аас чогаалын чыырынга кончуг идепкейлиг киржип, ыраажыларны, тоолчуларны А. Калзан, М. Хадаханэ, О. Дарыма суглар-биле кады бижидип, байлак аас чогаал фондузун тургусканнар. Олар Тываның бүгү кожуунарын кезип, аас чогаал экспедицияларына киржип, хөй-хөй тоолчулардан тоолдарны болгаш өске-даа янзы-бүрү чогаалдарны бижип ап чорааннар. С. Шокшуй, Х. Сортуу-оол, М. Агылдыр, С. Каваакай, О. Чанчы-Хөө, О. Маңнай, Б. Балбыр — олар ам бистиң эртинге «үүжевис».

Доржу Сеңгилович тыва аас чогаал эртемнин эгелекчилеринин бирээзи. Аас чогаалга хамаарышкан дыка хөй эртем ажилдарынын автору.

Доржу Сеңгилович аас чогаалынга үнгүлзэн чыындыларынын тургузукчузу болгаш элзэн каш чыындыларнын эге сөзүн бижээ, оларнын чамдыктары: «Тыва тоолдар», «Уругларга тоолдар», «Тывызыктар» (А. К. Калзан-биле кады тургускан), «Демир-Шилги атыг Тевене-Мөгө», «Бора-Шокар атыг Боралдай» дээн ышкаш чонга билдингир болгаш сонурганчыг, төөгү ужур-уткалыг ажилдар болур.

Амгы үеде сураглыг эртемден ТКУ-нун аас чогаал болгаш литература кафедрасында башкылап турар. Оон тыва аас чогаалы болгаш литература дугайында лекциялары келир үениң тыва дыл, чогаал башкыларынын эң кол даяныр күш-курлавыры.

Доржу Сеңгиловичинин чамдык студентилери башкызынын изин эдерип, эртемче кирген, оларнын чамдызы база амгы үеде хөйге билдингир апарган эртемденнер: ф.э.д. С.М. Орус-оол, М.Б. Мартан-оол, М.Б. Кунгаа, В.С. Салчак болгаш оон-даа өскелер ТГШИ-де ажилдап чоруурлар.

Профессор Доржу Сеңгилович Куулар дыка хөй башкыларнын башкызы, тыва чонунун чоргаарланып чоруур хүндүлүг кижизи.

Чечек Чондан,
ТГШИ-ниң аас чогаал секторунун эртем ажилдакчызы.

«Тывахарылзаинформ» ААН бодунун абонентилеринге дыңнадыры болза, 2007 чылдың август 5-тен Казахстаннун коду өскерлир.

Октябрь 5-ке чедир эрги болгаш чаа кодтун бөлүк деңге ажилдаар

Чурттакчылыг суур	Эрги код	Чаа код	Чаа бөлүктүн чуруму
Джеказган	310	710	710авXXXXX
Уральск	311	711	711авXXXXX
Атырау	312	712	712авXXXXX
Актюбинск	313	713	713авXXXXX
Костанай	314	714	714авXXXXX
Петропавловск	315	715	715авXXXXX
Кокчетау	316	716	716авXXXXX
Астана	317	717	717авXXXXX
Павлодар	318	718	718авXXXXX
Караганда	321	721	721авXXXXX
Семипалатинск	322	722	722авXXXXX
Усть-Каменогорск	323	723	723авXXXXX
Кзыл-Орда	324	724	724авXXXXX
Шымкент	325	725	725авXXXXX
Тараз	326	726	726авXXXXX
Алматы	327	727	727авXXXXX
Талдыгурган	328	728	728авXXXXX
Актау	329	729	729авXXXXX

Кызылда үш эрээлдиг квартираны харылзакчылар чокка сардып тур мен.

Тел. 3-90-24;
8-923-261-75-93.

ЧИТКЕНИН БАРЫМДАЛААШ...
Чаа-Хөл кожуунун Ак-Туруг ортумак школазынын 2006 чылдың июнь 14-те Марина Эртинеевна БАЗЫРНЫҢ адынга тывысканы Б сериялыг № 4089902 дугаарлыг аттестадынын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим ачавыс, чонунун хүндүткелдик кижилеринин бирээзи, өг-бүлезинин даянгыыжы, чөлөнгижи чораан Кара-оол Туматович ДОСПАННЫ сөөлгү орукче үдээринге материалдыг болгаш моральдыг дузаны чедирген. Өвүр кожуунун өөредилге килдинин даргазы Татьяна Даш-ооловна Кууларга, Чаа-Суур ортумак школазынын база Кара-Хаак ортумак школазынын коллективинге, Кара-Хаакта, Кызылда, Чаа-Суурда кудаларынга, ачавыстың күдээлери, келиннеринге, Кызылда, Би-Хемде чуржааттарынга, дуңмалары, чээннеринге, улуг назылыг хүндүлүг кижилеривиске,

Оюн-оол Чаш-ооловичинин, Сергей Шаңмаковичинин, Иван Маадыр-ооловичинин, Сергей Дөрбет-ооловичинин, Борис Тюлюшевич Шогжалтын, Долгармаа Туматовнанын, Оюмаа Оюн-ооловнанын, Чечек Деспиевнанын, Дмитрий Владимировичинин, Салбакай, Чодураа Туматтарнын, Валентина Чымбалактын өг-бүлелеринге, малывысты өстүрүп, азырап берип чоруур кудазы Саида Кара-ооловна Ховалыгга, ачавыстың, ававыстың хөй сангы төрелдеринге, эш-өөрүнге, чаңгысклассчылары-выска, эргим чонувуска четтиргенивисти илереттивис. Уругларындан.

Байыр чедиришкени

Бистиң эң-не хүндүлүг киживис, кезээде чагыг сөстүг сургакчывыс, быжыг тура-соруктуг болгаш бурунгаар чүткүлдүг угбавыс, ававыс, кырган-ававыс Александра Мандыковна МОНГУШ бо хуннерде 65 харлап турар. Бо кайгамчык биче сеткилдиг болгаш дузааргак, холу чемзиг, үнген-кирген улуг-биче чонунга хүндүткелдик ава амгы үеде Чадаана хемниң чоогунда Белдир-Шык деп чуртунда мал-маганын өстүрүп, чайлаглап турар.

Юбилейин таварыштыр кады төрээнеринин, ажы-төлүнүн, кенээтеринин болгаш күдээлеринин база чапанчыг чараш уйнуктарынын мурнундан Александра Мандыковнага быжыг кадыкшылды, аас-кежикти болгаш ам-даа узун назынны назыларын күзевешаан, чечектерин эң-не чаражын сунуп, черге чедир мөгейдивис! Силер кадык-ла чорзунарза, азыраан малынар өдек сыңмас кылдыр өзер, а чаш ажы-төлдөр эдээнеринин ынды, бетин өл-чам кылдыр саза басып, ам-даа немежип-ле турарын күзээр-дир бис!

Хүндүткел-биле Светлана Мандыковна база Начын авашкылардан.

Өндүр бедик

Өөрүшкүмнүн өргүл-сөнү

Тываның Профэвилелдеринин даргазы Людмила Ондаровнага, буянныг өг-бүлезинге ук нитилелге үр эвес үеде бараан болганымны үнелеп, мээң 60 күстү, 60 кышты, 60 часты, 60 чайны амыр-менди ашканымны, ужур-утказы улуг 60 чылдарнын Улуг эргилдезин ужу-тура шаам-биле шыдажып эргээнимин шайлагазынга аалчы болуп, арыг-чырык алга-йөрээл сөңнээнинге өндүр бедик Өөрүшкүмнү өргүдүм.

Үүлемни үлежип, ак шайым аарташкан аалчыларымга — нарын амыдыралымга даянгыштарым даайларымга, даай-аваларымга, хүндүткелдик күүлеримге, алды арганы ажыглап, беш бергелерни белени-биле ажып эртип чоруур акыларымга, чагыг сүмелиг чааваларымга, углап-баштаар угбаларымга, чечен-мерген честелеримге, Чашкымай бурунгунун чаштанчы салгалдары — чапанчыг чазыг чээрген дег арбын чедер болгаш артар чечектелир чээннеримге, кезээде кедалиг кенээттеримге, дузалыг, дузааргак дуңмаларымга, хүндүткелдик, хүндүлүг күдээлеримге, карма үүлем нүүрүнде кады-төрээнеримге черниң ыраан дивейн, демниг-дерлиг, дергилерлиг деткип, амыдыралдын аарынга алыспайн, артынчактыг, алга-йөрээлдиг аян тудуп келгенинге аажок өөрүп, ада-өгбелеринин чүдүлгезинге чайгылыш чок бүзүрелдик сүзүктүүн, өг-бүлелеринге, ажы-төл салгалдарынга үлегерлиин, чон дээш чоруу чогуңгурун, күрүнези дээш күжү хүнден-хүнче немежип чечектелирин, ажил-амыдыралы айылажып, амылыгларга дузалыг болурун, аваларнын аа сүдү дег арыг сеткилимден йөрээп, Чамбы-дипте чаңгыс-ла камгалакчывыс — Ыдыктыг XIV Далай-Лама башкывыска чалбардым. Өгбелеринин өндүр чүдүлгезин истээм. Николай КУУЛАР.

Красноярскинин күрүнениң башкы университети чалап тур

ККБУ-нун Кызылда төлээ чери төлевирлиг бот-өөредилге-биле өөренир күзелдиглерни дараазында мергежилдерге хүлээп ап эгелээр:

1. Тускай психология (кандыг-даа организацияга психологтап болур)
2. Логопедия
Бо ийи мергежилге дээди эртемниг азы башкы училищезин (колледжин), эмчи училищезин доосканнарны алыр.
3. Организацияга менеджмент албан черлеринге, бүдүрүлгелерге, организацияларга база улус өөредилгезинге удуртукчуларны белеткээр. Дээди эртемниг азы тускай ортумак эртемниг кижилерни алыр.
Херек документилер:
1. Билдиришкени (тускай хевирниң);
2. 4 фото-чурук (3x4 см);
3. дипломнун боду (демдектерлиг капсырылганы-биле кады);
4. нотариуска бадыткаттынган дипломнун 2 хоолгазы база херек;
5. эмчи шынзылганы (086-У майык);
6. күш-ажыл дептеринден ушта бижилге (кадрлар килдизи таңмалап бадыткаар);
7. өгленишкен дугайында херечилелдин хоолгазы (фамилиязы өскерилгенде);
8. скоросшиватель-папка;
9. паспорт база оон бедүүн хоолгазы;
Документилерни 2007 чылдың июль 2-ден август 20-ге чедир, ажил хуннеринде 10 шактан 17 шакка чедир, дараазында адреске хүлээп алыр: Кызыл, Калинин кудумчузу, 1Б, Машзавод бажыны, төп подъезд, 3-кү каът. Телефон: 2-27-75.

Тыва Республиканың Улуг Хуралынын Төлээлекчилер палатазы ТР-ниң Улуг Хуралынын Төлээлекчилер палатазынын депутаты Очур Содунамович Шириндүүге оон өөнүн ишти
Мария Тас-ооловна
ШИРИНДҮҮНҮҢ
мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдалды илергейлеп тур.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С. МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агы — 2-17-09, үлетпүр килдистер — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 8487. Чагыг 93.

АГАР САНЬВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчылдыга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Ортаакы Сибирде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-нин «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарнын авторларынын бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыптыг саннарны болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харышпаар.

ШЫН



e-mail: shyn@tuva.ru

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.